

TRADICIJSKA KULTURA ŠIBENSKOG KRAJA

Budimir, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:703565>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

SANJA BUDIMIR

TRADICIJSKA KULTURA ŠIBENSKOGA KRAJA

(DIPLOMSKI RAD)

SPLIT, 2013.

**Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu**

TRADICIJSKA KULTURA ŠIBENSKOGA KRAJA

**Studentica:
Sanja Budimir**

**Mentor
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, rujan 2013. godine

SADRŽAJ

UVOD.....	4
1. PREDAJE.....	6
1. 1. ETIOLOŠKE PREDAJE.....	7
1. 2. POVIJESNE PREDAJE.....	12
2. LEGENDA.....	17
3. POVIJESNI RAZVOJ GRADA SKRADINA.....	18
4. NEGDANJI ŽIVOT U SKRADINU.....	20
5. USKRSNI OBIČAJI U SKRADINU.....	21
5. 1. CVJETNICA.....	21
5. 2. VAZMENO TRODNEVLJE.....	22
5. 3. USKRS.....	23
5. 4. USKRSNA JELA.....	24
6. OBIČAJI PRILIKOM VJENČANJA U TISNOMU NA OTOKU MURTERU.....	25
7. OBIČAJI PRILIKOM ROĐENJA I KRŠTENJA DJETETA U SKRADINU.....	29
7. 1. ROĐENJE DJETETA.....	30
7. 2. KRŠTENJE DJETETA.....	30
8. LIRSKE USMENE PJESME.....	31
8. 1. PJESME U SKRADINU.....	32
8. 2. PJESME U BETINI.....	35
8. 3. PJESME U JEZERIMA.....	38
8. 4. PJESME U MURTERU.....	40
9. BROJALICE.....	41
10. ŠALE.....	43
11. POSLOVICE.....	45
12. KOLA (PLESOVI) IGRE I NARODNA NOŠNJA.....	46
.....	46
12. 1. KOLA (PLESOVI) U SKRADINU.....	46
12. 3. NARODNA NOŠNJA U SKRADINU.....	47
12. 4. KOLA (PLESOVI) U TISNOMU.....	49
12. 5. NARODNA NOŠNJA U TISNOMU.....	50
12. 6. KOLA (PLESOVI) U VODICAMA.....	51
12. 7. IGRE U VODICAMA.....	51
ZAKLJUČAK.....	52
SAŽETAK.....	53
SUMMARY.....	54
IZVORI I LITERATURA.....	55

UVOD

Grad Šibenik je smješten posred istočne obale Jadranskoga mora, u slikovitom, razvedenom zaljevu u koji utječe jedna od najljepših rijeka Hrvatske, rijeka Krka.

Šibenik administrativno pripada Šibensko-kninskoj županiji koja se prostire uz obalu između zadarskog i splitskog primorja u dužini oko sto kilometara, a u unutrašnjosti sve do planine Dinare. Otočni dio Šibensko-kninske županije sastoji se od 242 otoka. Taj se arhipelag pretežno nalazi u sjeverozapadnom dijelu šibenskog akvatorija. Razvedena obala s brojnim uvalama i lučicama te s mnoštvom otoka, otočića i nadmorskih grebena posebno se ističe Kornatskom skupinom. Od otoka, samo su Prvić, Zlarin, Kaprije, Žirje, Krapanj i Murter stalno nastanjeni.

Budući da je Šibenik jedini veći obalni grad kojega nisu utemeljili Rimljani već Hrvati, prije više od tisuću godina, možemo ga nazvati i najstarijim samorodnim gradom na istočnoj obali Jadrana.

Iako se grad Šibenik prvi put spominje u jedanaestom stoljeću, tragovi naseljenosti mogu se uočiti još od pretpovijesnog doba. Kada se govori o počecima naseljavanja šibenskog područja treba se udaljiti od samoga grada i uzeti u obzir šire šibensko područje koje je bilo naseljeno već u neolitiku, a o čemu svjedoče i bogati arheološki nalazi.

U željeznom dobu područje grada naseljavalo je ilirsko pleme Liburna. Budući da je šibenska luka jedna od prirodno najzaštićenijih luka istočnoga Jadrana, u koju je ulaz moguć samo kroz uski kanal sv. Ante, oduvijek je bila logična pretpostavka da su Liburni, kao vrsni pomorci, morali imati nekakvu vrstu kontrole nad njom. Važnost kontrole nad šibenskom lukom bila je veća i zbog njenog položaja na ušću rijeke Krke kojom se dalje moglo nastaviti prema Skradinu, jednom od važnijih liburnskih sjedišta. Dokazi za ovu pretpostavku su materijalni ostaci liburnske kulture pronađenih prilikom istraživanja tvrđave sv. Mihovila.

Zahvaljujući prirodnim osobitostima šibenski je kraj naseljen od antike. O tome svjedoči velik broj gospodarskih i ladanjskih kuća iz tog vremena. Svakako treba istaknuti da je vrijeme dolaska Hrvata na ove krajeve još uvijek upitno, a pretpostavlja se da su naselili šibensko područje početkom sedmoga stoljeća.

O značaju Šibenika u to vrijeme svjedoče posjeti hrvatskih kraljeva i moćnika. Grad se prvi put spominje 25. prosinca 1066. u darovnici kralja Petra Krešimira IV. koji je tada boravio u Šibeniku i vijećao o državnim poslovima zbog čega se Šibenik često naziva i Krešimirov grad. Riječ je o ispravi kojom poklanja kraljevsku slobodu benediktinskom samostanu sv. Marije u Zadru.

U desetom stoljeću Šibenik se počinje razvijati u veće urbano središte. Naime, većina

dotadašnjih gradova na zalasku je svoje moći, posebno Skradin. U srednjem vijeku Šibenik je postupno preuzimao ulogu Skradina. Šibenik je tako u srednjem vijeku postao značajno središte koje je izrodilo čitav niz znanstvenika i umjetnika kao i mnoštvo spomenika izuzetne vrijednosti.

Kada govorimo o povijesnom razvoju grada Šibenika od velikog je značaja razdoblje od dvanaestog do petnaestog stoljeća budući da upravo ovo vremensko razdoblje karakteriziraju česte promjene suvereniteta nad gradom. Naime, 1409. godine Ladislav Napuljski prodao je Šibenik, kao i cijelu Dalmaciju Mlečanima. Dalmatinski gradovi nisu dragovoljno pristali na mletačku vlast, a kada su stanovnici grada Šibenika čuli za prodaju Dalmacije odmah su započeli pripreme za obranu obnavljajući zidine grada. Iako se Šibenik pokušao braniti od Mlečana, iscrpljen opsadom 1412. bio je prisiljen obustaviti otpor i priznati vlast Venecije. Šibenik je tako bio pod mletačkom vlašću četiri stotine godina, a iz toga razdoblja potječe i najznačajniji kulturno-povijesni spomenik grada Šibenika, katedrala sv. Jakova.

Od petnaestog stoljeća gradu ozbiljno prijete Turci. Zbog bolje zaštite s morske strane, u 16. stoljeću na ulazu u kanal sv. Ante izgrađena je tvrđava sv. Nikole. Turci su pokušavali osvojiti Šibenik u više navrata, ali bezuspješno. Mnogi stanovnici ovoga grada često spominju da su i same Šibenčanke sudjelovale u borbi protiv Turaka koristeći svoju ljepotu i šarm. Naime, stanovnici grada Šibenika govore da bi djevojke hrabro došle do crte bojišnice te počele dizati svoje haljine. Kada bi namamile turske vojnike vješto bi ih zalile vrućim uljem. Šibenčani vjeruju da upravo od tada kruži poslovice: "Čuvaj se senjske bure i šibenske cure".

Početak devetnaestog stoljeća Šibenik je bio mali primorski gradić, a brojni težaci obrađivali su svoje vinograde ili crkvenu i gospodarsku zemlju. Od specifične važnosti za razvoj grada bio je početak rada industrije. S vremenom ovaj znameniti težački grad na Jadranu postaje važno industrijsko i pomorsko središte šibenskoga područja.

U razdoblju između dva rata jača uloga Šibenika kao tranzitnog centra, a posebno nakon otvaranja željezničke pruge prema Zagrebu 1925. godine. Drugi svjetski rat te talijanska i njemačka okupacija nanijeli su Šibeniku velike ljudske i materijalne gubitke. Nakon 2. svjetskog rata Šibenik je bio u sklopu Jugoslavije sve do 1991. godine. Raspadom komunističkog poretka te osamostaljenjem Hrvatske, Šibenik je 16. rujna 1991. godine ponovno napadnut. Hrvatska vojska i građani Šibenika s okolicom, iako slabo naoružani, dali su velik doprinos Domovinskom ratu, a u kolovozu 1995. godine akcijom "Oluja" oslobodili područje Šibensko-kninske županije. Samim tim stvoreni su uvjeti za poslijeratni razvitak grada Šibenika i njegova područja.

1. PREDAJE

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Mjerila po kojima se predaje klasificiraju su: motivska, tematska, funkcionalna i druga. U poetici književnosti najčešće se prihvaća Proppova tematska podjela na pet vrsta: 1. etološke predaje, 2. povijesne predaje, 3. mitološke predaje, 4. legende i 5. pričanja iz života. Ta klasifikacija ima svojih manjkavosti: 1. nedostaju eshatološke predaje, 2. nedostaju demonske predaje, 3. legende su zasebna vrsta priča.¹

Predaje se temelje na vjerovanju u istinitost onoga o čemu se kazuje. Kompozicijski i stilski vrlo su jednostavne. Tematski govore o vjerovanju u nadnaravna bića, ili o povijesnim reminiscencijama, ili o podrijetlu pojava i stvari, pa se dijele na mitske (demonološke, praznovjerne), na povijesne i na etološke, što se u pojedinim primjerima može prepletati. Vjerovanje u istinitost (za razliku od bajke koja je izmišljena) danas je rjeđe u kazivača i slušatelja, ali se krije u iskazu predaje i njezinoj formi. Predaje se često pamte radi prisnijega odnosa s domaćim krajem i održavanjem duhovnog kontinuiteta. Njihov je psihički poticaj u doživljavanju čovjekova susreta s nečime tuđim, izvanrednim i neobičnim, što je prodrlo u svakodnevni svijet, bilo ono nadnaravno ili iz čudne prošlosti. Odatle izvire stil predaja, koje, ako su vjerno zapisane, koliko god se mogu činiti bezobličnima, svojom kratkoćom, fragmentarnošću, emotivnim tonom, nedovršenošću izražavaju nadahnuća iz kojih su nastale.

Predajama su bliske legende, koje su vjerskoga sadržaja, vezane za svece, crkve i svetišta, a u usmeni su opticaj prešle iz propovijedi i nabožnih knjiga. Poput predaja i one sadrže nadnaravne elemente, u njihova se čudesa vjeruje, no legende ne unose strah i nesklad, nego nastoje uspostaviti harmoniju.²

1. 1. ETIOLOŠKE PREDAJE

Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba, i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena: nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih

1 Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr str. 272.

2 Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovjetke i predaje*, SHK, MH, Zagreb, 1997., str. 18-19.

pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što tumače.

Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendarnoj razini. Neke su etiološke predaje nastale na temelju pričanja iz života. U tim su predajama sačuvana sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti.³

KAKO JE SKRADIN DOBIO IME?

Stari Skradinjani kažu kako je Skradin dobio ime po legendi Gavanovi dvori u Prokljanskom jezeru:

Kada se umire i pobistre vode Prokljanskog jezera na njegovu se dnu mogu vidjeti ostatci Gavanovih dvora koji su propali u vodu, a propali su zato što je ohola i zla Gavanica, žena gospodarica grada i okolna kraja, prezirala siromahe i nogom im dobacivala koru suhog kruha. Upravo zbog toga je došla Božja kazna. Jedne noći zatresla se zemlja ispod Gavanovih dvora koji propadoše nad golemim valom što je došao do mora. Ugušio se Gavan, Gavanica i sav narod u gradu, a ostalo je samo Gavanovo dijete u naručju dadilje, mlade Liburnijke. More je gutalo kuće, drveća i ljude, a Liburnijka je bježala sa djetetom. More joj je doticalo pete sve do četvrtog kilometra od potopljenog grada do mjesta Guduća. Tu je Liburnijka iznemogla i dijete joj je ispalo iz naručja te je na tom istom mjestu nastalo jezerce bez dna, veličine i oblika gumna u koje je dijete upalo u nepovrat. Potop je s brijega pratio Gavanov pastir koji je čuvao ovce te je sišao u dolinu i rekao mladoj Liburnijki: "Otišao je naš tiranin, a dijete će se vratiti kada svijet postane dobar. Kamo ćemo? Pođimo zajedno i sgradimo novi grad u kome neće vladati Gavani".

Uzeli su se i podigli novi grad na ušću rijeke Krke – Skradin.⁴

RIJEKA KRKA I NJEZINO PODRUČJE

Rijeka Krka, druga rijeka po veličini u jadranskom slivu, izvire iznad sela Topolja kod Knina, a ulijeva se podno Skradinskog buka i spaja se u Prokljanskom jezeru sa morem šibenskog arhipelaga. Tok rijeke Krke pojačavaju pritoke rječica: Buštice, Radljevca i Kosovčice sa bezbroj poznatih i nepoznatih potočića i ponornica, tipičnih za krški teren. Rijeka Krka duga je oko 110 kilometara, a protječe između usječenih kamenih klisura koje narod zove "brina".

3 Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr str. 415.

4 Zapisala sam 2008. godine u Skradinu. Kazao mi je Mate Paić, rođen 1935. godine u Skradinu.

Bogatstvo područja rijeke Krke, Skradinskog buka, većih i manjih jezera i Prokljanskog jezera raznovrsno je te slobodno možemo reći da je sve do danas nedovoljno ispitano. Posebnu prirodnu draž i ljepotu rijeke Krke čine njezini slapovi, a posebno Skradinski buk. Rijeku Krku i njezino područje su ukrašavali njezini stalni stanovnici i to raznovrsni šareni ptičji svijet: kamenjarke, kukavice, strijež, palčiči, mali slavuj, sivi svrčci, prepelice, velike sjenice, batakljuni, vrapci, jastrebovi, suri orlovi, patke kržulje, sive čaplje, poneki gak, drmuše, divlje grlice, divlji golubovi, crni kos i mnoge druge vrste ptica kojima čak i stanovnici Krke ne znaju pravo ime.

Zanimljivo je spomenuti da su nekada davno uz rijeku Krku postojali gradovi i naselja. Kolijevka rijeke Krke je Kninska krajina koja leži među obroncima planina: Dinare, Promine i Svilaje. Putujući nizvodno rijekom nailazi se na ruševine malenog gradića Trošen nad Miljackom. Tu se još nalaze i ostatci udobnih kuća, jakih zidina i visokih branika koji su pripadali Šubićima. Grad su osvojili Turci u isto vrijeme kad i Skradin, a stanovnici grada Skradina govore da se tamo još mogu vidjeti podrumi u kojima su Turci zatvarali narod i mučili ih dok ne bi umrli te su ih tako mrtve bacali kroz zidine u rijeku. Na suprotnoj strani Čučeva, preko rijeke, na vrhu brine, stoje ruševine grada Nečvena, između kojih je nekad bio most na putu za Bukovicu i Ravne kotare. To su bili raskošni dvori kninskih knezova Nepalića, a nakon njih i kneza Jurja Martinušića.

Između Visla i Roškog slapa se nalazi ogroman kamen, još iz turskog doba, koji leži preko rijeke kao most. Niže njega, na litici, je urezan natpis koji svjedoči o pogibelji nekog legionara. Pred njim je u rijeci veliki kamen, koji se, kako kaže Alberto Fortis, strovalio sa pećine za vrijeme potresa krajem osamnaestog stoljeća.

ROŠKI SLAP

Roški slap (Ronči slap) dolazi od imena grada Roga, čiji ostatci kao ruševine leže uz rijeku nedaleko od sela Rupe.

UTIŠINIČA GRAD

Nasuprot Rogu, s lijeve strane rijeke, pri kraju sela Brištana, nad rijekom se nalazi Kamičak, slavna, ali pusta gradina. Tamošnji narod Kamičak zovu "Utišiniča grad" jer je tu bila utvrda, a malo niže dvori kneza Utješinovića. Seljaci su kulu raskopavali tražeći skriveno blago, ali nisu ništa našli. Ispod gradine nalaze se druge ruševine koje i dan danas narod naziva "Svačice". Tu su bili dvori Petra Svačića koji se tu i rodio. Bitno je spomenuti da je iz ovog mjesta ponikao i Comes dux Donaldo, gospodar Novigrada, Zadra, Šibenika, Klisa, Splita i Omiša.

BABINGRAD, VISOVAC, PROKLJANSKO JEZERO

Nakon kraćeg mirnog toka, uz te starodrevne tvrđave, Krka se probija kroz visoke kamene klisure "Međugrede", gdje su ostaci Babingrada, i ulijeva se u Visovačko jezero. Na tom prostranom jezeru uzdiže se mali otočić, Visovac, koji je u četrnaestom stoljeću pripadao hrvatskom plemenu Šubića.

Pod zaštitom hrvatskih velemoža na otok Visovac su se nastanili pustinjaci sv. Augustina. Oni su na tvrdom kamenu sagradili mali samostan, crkvicu posvećenu sv. Pavlu, tako da se tada i sam otočić zvao otokom sv. Pavla. Nakon Morejskog rata, mletačke vlasti su povećale samostansko imanje i u zemljištu, i sa mlincima na Roškom slapu, što je franjevcima samostana omogućilo stvaranje jačih materijalnih sredstava, kako za život tako i za proširenje i uljepšavanje crkve i samostana.

Kada su Turci osvojili Knin i Skradin, početkom šesnaestog stoljeća, i Visovac je došao pod tursku vlast. Iako je Visovac po nekom pravilu bio oslobođen poreza i nameta, Turci su ga sa svih strana pljačkali i odnosili mu materijalna dobra. U narodu se priča da su Turci na stabla vješali fratre i da odatle zapravo i dolazi ime Visovac.

Slap Skradinskog buka je nastao u ledeno doba taloženjem sedre, alga i lišća te on stalno raste jer voda sadrži mnogo kalcija karbonata. Sedra dijeli slapove na tzv. skradinsku i šibensku stranu po nekadašnjim vlasnicima: Šupuk, šibenska strana i Borelli, skradinska strana. Svuda oko slapova dižu se: jablanovi, vrbe, murve, trstike, ševar, bršljan, kupina i drugo razno grmlje koje sve skupa pred očima gledatelja stvara divnu i rijetko viđenu panoramu. Na gornjem i donjem dijelu slapa bile su mlince vodenice, svaka za sebe slikovita i karakteristična.

Od slapova Krke do Prokljanskog jezera rijeka je plovna. Njome se plovilo brodovima radi raznih potreba za hidroelektranu "Jaruga", kao i za izlete. Rijetko je koji putnik prošao tim kanalom, a da nije svratio u Skradin na dobru marendu (janjetina na ražnju, pršut, riba) uz koju su redovito provjeravali i onu poznatu skradinsku izreku "nema vina do Skradina".

Od Skradina kanalom udaljenom oko tri kilometra, Krka utječe u Prokljansko jezero ili bolje rečeno u more, gdje se nalaze povijesni ostatci zidina Peluće, Stipanca i Gavanovih dvora. Peluća je mali poluotočić, gdje se kako kaže narod u Skradinu, našlo dosta rimskih opeka, ulomaka, mramora, kamenja s uresom, olovnih cijevi i nakita, a postoje i zidovi kao put prema otočiću sv. Stipan (Stipanac).

Tijekom Prvog svjetskog rata u Prokljanskom jezeru je bilo skriveno oko osamdesetak trgovačkih i ratnih brodova Austro-ugarske mornarice. U Gudući su velike baruštine u kojima se nalazi dosta jezeraca dubokih i do sto metara. Guduća nije samo rijeka već i gaj. U Prokljansko jezero, pored rječice Guduće ulijevaju se potoci Mokrica i Jujava. Pretpostavlja se da je današnje

Prokljansko jezero nekad davno bilo polje sa naseljem, ali to još nije dovoljno istraženo. Pored Gavanovih dvora je mali otočić Stipanac, nazvan po crkvi svetog Stipana, čije se zidine još uvijek tamo nalaze. Prema nekim pisanim dokumentima, ta crkvica postoji još od početka četrnaestog stoljeća, iz vremena Šubića pa se pretpostavlja da bi to moglo biti njihovo djelo, budući da su za vrijeme svoje vladavine sagradili dosta crkava i samostana.⁵

UZDAH-KULA

Turci već krajem petnaestog stoljeća provaljuju u Dalmaciju, gdje su u prvom naletu osvojili područje između Cetine i Neretve. Tako je do prvog pokušaja provaljivanja na Skradin došlo početkom šesnaestog stoljeća. Zahvaljujući nemaru i nemoći hrvatskih kraljeva i njihovih vojskovođa, Turci su nastavili sa pljačkom i pokoljem zbog čega je narod bježao na sve strane i ostavljao za sobom pusta sela i domove. Tako su Turci bez ikakvog otpora ulazili u prazne i napuštene gradove. Turske čete koje su se utvrdile u Ostrovici, Skradinu i Kninu često su pravile "izlete" u okolna sela i mjesta te pljačkali, pravili nasilja i razbojstva.

Jedan takav "izlet" skradinskih Turaka na Uzdah kulu (kod Dubravica) poznat je po užasnom pokolju koji su izvršili nad stanovništvom sela Rupe, oko 1615. godine. Tom prilikom su izabrali tri najljepše djevojke u selu i htjeli ih silovati. Kada se djevojke nisu dale, Turci su ih od bijesa sasjekli na komadiće. Od te tragedije ostala je kletva izvedena u narodnoj pjesmi pod zlokobnim imenom Uzdah-kuli:

*"Strašne izbe krutog zulumćara,
Strašni nalet na vas sad obara,
Tužni vapaj stradanja i muke,
Prokleta vam s krvi naše ruke,
Krule kule, krutog zulumćara,
Nek vas nebo strilom sad pokara,
Grdni lanci naše boke stežu,
Uzdah si vas s krvni djela stežu*

Uzdah kulo prokleta vam ime,

⁵ Zapisala sam 2008. godine u Skradinu. Kazali su mi: Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu i Vlado Cvitan, rođen 1929. godine u Zatonu.

*Da ga nigda ne izbriše vrime,
Na strunuću mojega koljena,
Prokletstvo vam, što mlada Božena
Sad pod mačem okrutnog balije
Crno ime neka vam se vije.
Uzdah kulo proketo vam ime,
U najzadnje potomaka vrime."⁶*

KAKO JE GRAD ŠIBENIK DOBIO IME?

Kao što sam već spomenula Šibenik je jedini veći obalni grad kojega nisu utemeljili Rimljani već Hrvati prije više od tisuću godina te ga samim tim sa sigurnošću možemo nazvati najstarijim samorodnim gradom na istočnoj obali Jadrana. Govoreći o utemeljenju grada Šibenika dodirujemo se i nastanka njegova imena.

Naime, Juraj Šižgorić je cijelo deveto poglavlje svog znamenitog djela "O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku" (De situ Illyriae et civitate Sibenici) posvetio postanku imena grada Šibenika. Šižgorić kazuje da Ptolomej i ostali stariji pisci grad nazivaju Siccum, što označava suho mjesto jer u gradu nema vrela žive vode, dok ga mlađi pisci nazivaju pučkim imenom Šibenik. U jednoj od svojih pjesama izriče to stihovima: "Siccum ga nazvaše stari, a Šibenik kasnije mlađi; odavde Skradin mu grad, odanle Trogir je znaj."

Ime grada, Juraj Šižgorić pokušava objasniti time što je grad nekada bio ograđen šibljem. Također treba spomenuti da Šižgorić navodi i ime Sinotium, ali kako i sam Šižgorić kaže ne slaže se s njime.

Treba spomenuti i to da Giambatista Giustiniano u jednom svom zapisu kazuje kako su grad Šibenik sagradili razbojnici. Razbojnici su prije dolaska na područje grada stanovali na visokoj hridi odakle su čim bi vidjeli brod silazili s brijega te bi čamcima koji su stajali skriveni podno te hridi (oko koje bijahu guste šume) odlazili pljačkati brodove. S vremenom su ovi razbojnici počeli graditi kućice, okružene stanovitim štapovima, koji su se zvali *šibice* te je po tome imenovan grad Šibenik. Također, Giustiniano navodi da se grad Šibenik počeo proširivati zbog okupljanja ovih lupeža.

Ukoliko prilikom posjeta ovom znamenitom gradu porazgovarate sa starijim Šibenčanima oni će vam zasigurno kazati kako je Skradin nekada bio važno pomorsko i trgovačko središte šibenskoga područja, ali kada je grad Skradin izgubio svoju moć i kada je zbog ratova bio uništen i

⁶ Zapisala sam 2008. godine u Skradinu. Kazali su mi Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu; Vlado Cvitan, rođen 1929. godine i Mate Paić, rođen 1935. godine u Skradinu.

srušen stanovništvo je u potrazi za boljim životom pobjeglo na područje današnjeg grada Šibenika i ukoliko grad do tada nije imao ime tada ga je vjerojatno dobio. Šibenik se tada počinje razvijati u veće urbano središte i samim tim preuzima ulogu koju je Skradin imao do tada.⁷

Bilo kako bilo, grad Šibenik je danas jedan od najbolje sagrađenih i naj slikovitije smještenih gradova u Dalmaciji koji je sasvim sigurno jako daleko od barbarskih navika drevnih gusara.

1. 2. POVIJESNE PREDAJE

Značenje povijesne predaje zapisane u izravnoj komunikaciji između kazivača i istraživača ostvaruje se trima odnosima: prema kazivanome tekstu, prema istraživaču (otuda različite inačice istih priča istih kazivača, a različitih istražitelja) i prema vremenu i situaciji u kojoj je priča ispričana. Manja ili veća brojnost, ponavljanje te različitost zabilježenih inačica istoga motiva čini motiv tipskim, podložnim široj identifikaciji, ali svakom pojedinačnom iskazu ne uskraćuje pravo jedinstvenosti.

Važno je istaknuti da povijesne predaje događaje ne prikazuje u kronološkome slijedu. One preskaču, povezuju često veoma udaljena povijesna razdoblja i različite povijesne osobe, a ističu ono što im se čini presudnim, bez obzira kojem razdoblju pripadalo. Premda su jednim dijelom povijest, te su predaje prvenstveno književno organizirani doživljaj povijesnoga čina s prepoznatljivim sastavnicama usmene književnosti. Složene povijesne strukture kazivači opisuju iz osobnog vidokruga ili vidokruga uske lokalne zajednice.⁸

JUNAŠTVO MILOVANA I MARKA PAVASOVIĆA

Nakon sedamdesetih godina kada su Turci ušli i porušili grad Skradin, njegovo stanovništvo ga je ponovno podiglo i omogućilo mu ekonomsko napredovanje. Budući da je Skradin postao veliko trgovačko središte kojeg su Turci bogato uredili kao trgovački centar, izazvao je konkurenciju ostalim dalmatinskim gradovima pod mletačkom vlašću, pogotovo Šibeniku. U turski Skradin dolazili su trgovci iz svih mletačkih gradova, prvenstveno dalmatinskih, kupovati robu koja je stizala iz Bosne. Tu su robu preuzimali od skradinskih trgovaca i prodavali je u svojim gradovima. Trgovci iz dalmatinskih mletačkih gradova su uglavnom dolazili brodom preko

⁷ Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Globus, Zagreb, 1984., str. 86-88.

⁸ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 184-187.

Prukljanskog jezera, Krkom uzvodno do Skradina.

Skradin kao granični grad često je padao iz ruke u ruku Veneciji i Turskoj te se nikad nije znalo danas, čiji će biti sutra. Na granici Skradina često su izbijali neredi, pljačke i ubijanja, a u gradu je često vladala glad i siromaštvo, zbog čega je dolazilo do raznih epidemija i zaraznih bolesti.

Mletački vojvoda Milovan Pavasović i njegov brat Marko Jovan Javor poznati su po svom junaštvu u borbi protiv Turcima tijekom sedamnaestog stoljeća. Među mnogim obiteljima koje su iz Hercegovine bježale pred Turcima, bila je i obitelj Milana Pavasovića, koja se doselila i nastanila u selu Bratiškovci kod Skradina. U Bratiškovcima su stekli neko imanje s tim što su kupovali zemlju, napravili kuće i nabavili stoku. Uz svoju kuću su napravili i jednu malu crkvicu, a dali su joj ime sveti Nikola, čije je ime bilo posvećeno njihovoj krsnoj slavi. Na istom mjestu i danas možemo naći tu crkvicu, koja je kasnije bila proširena.

Starješina obitelji Pavasović se zvao Ilija, a njegovi sinovi su bili Milovan i Marko. Nakon određenog vremena Ilija Pavasović je svoje imanje u Bratiškovcima, sa crkvicom, darovao selu Bratiškovci te se s obitelji se preselio i nastanio u Skradinskom Polju. To je bila i prva doseljena obitelj od koje je i nastao zaselak Skradinsko Polje (Pavasovići).

Kada su se smjestili u Skradinskom Polju, Milovan i Marko, kao snažni i hrabri mladići puni mržnje prema Turcima, sakupiše četu dobrovoljaca i krenuše prema Ravnim kotarima u potjeru za Turcima. Budući da su mletačke vođe ubrzo otkrili njihovo junaštvo i pravi ratnički talent, Milovanu su dali odjeljenje od sto narodnih vojnika i položaj kapetana, a nakon kraćeg vremena su ga postavili za serdara skradinskog i šibenskog teritorija. Milovan je ujedno i postao guvernerom grada Skradina, a u borbi s Turcima nije se ograničavao samo na svoje područje, već ih je ganjao i tukao u svim krajevima do kojih bi stigao.

Nakon smrti Milovana, serdarsko vojvodsko dostojanstvo je naslijedio i preuzeo njegov brat Marko, koji je sa svojim junaštvom i vojnom vještinom bio ravan bratu Milovanu. Evo kako je opjevano njihovo junaštvo:

*"Na glasu dva silna junaka,
Od Skradina grada bijeloga,
Dva junaka, dva Pavasovića,
Marko jedan, a Milovan drugi,
Oba bjehu kotarski konjanici
I u dužda na glasu vojnici
Oba turske glave otsjecaše
I carevu zemlju porobiše*

*Vojvode su i serdari bili
Gospodstvo su na sablji dobili,*

*Bihu oni silne megdandžije,
Velikoga rata od Morije,
Trećeg ti još kažem vojnika
Koji biše od Skradina dika
Po imenu Laća s Dubravica
Boje ga se sva careva dica
Jer u gori njima zasidaše
Sami iz gore na nji udariše
Kano vuče u bijele ovce
Te im ruse otsjecaše glave."⁹*

SVETI MIHOVIL, ZAŠTITNIK ŠIBENIKA

Grad Šibenik od najranijeg postanka pa sve do danas slavi nebeskog arhanđela, sv. Mihovila. Vjerujući u njegovu pomoć i snagu Šibenčani su ga izabrali za svoga zaštitnika te njegov lik kao simbol snage i pobjede uvrstili u pečat i grb grada.

Najranije postojanje Šibenika je vezano za svetkovanje sv. Mihovila, što potvrđuje i to da je prvi sakralni spomenik grada sagrađen u jezgri staroga Šibenika, u castrumu – tvrđavi bio posvećen sv. Mihovilu. Crkva je u tvrđavi postojala do devetoga stoljeća kada ju je austrijska vojska srušila. Smatra se da se prema njoj i sama tvrđava počela s vremenom nazivati tvrđavom sv. Mihovila. Uz tvrđavu, Šibenčani su i u samom gradu podigli crkvicu, ispred današnje crkve sv. Frane, koju su također posvetili nebeskom arhanđelu.

Uz grad Šibenik čak i cijela šibenska biskupija je uzela sv. Mihovila za svog zaštitnika. Tako je sv. Mihovilu u čast podignuta crkva na Murteru, gdje je postojala i bratovština sv. Mihovila, zatim crkva u Raslini, Kijevu, Mitlu, Vršinama, Pokrovniku, Oklaju i Lišanima.

Poznato je da se blagdan sv. Mihovila od davnina slavio na najsvečaniji način, a mnogi važni događaji za grad vezivali su se upravo za dan njegova zaštitnika.¹⁰

O svečanostima u Šibeniku za blagdan sv. Mihovila govori i poznati šibenski humanistički pjesnik Juraj Šižgorić koji spominje da se toga dana okupljaju molitve, plemstvo i obrtnici te svecu

⁹ Zapisala sam 2008. godine u Skradinu. Kazali su mi: Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu; Vlado Cvitan, rođen 1929. godine u Zatonu i Mate Paić, rođen 1935. godine u Skradinu.

¹⁰ Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" - Šibenik: Tiskara "Malenica", Šibenik, 2002., str. 112 – 123.

u čast donose voštanice, a u skupštini se zboru Senata pridružuje jedan pučanin. Plemičko vijeće Šibenika upravo na dan sv. Mihovila 29. rujna 1607. godine donosi odluku o tiskanju Statuta grada Šibenika. Budući da je poznati šibenski običaj bio i da se za blagdan sv. Mihovila pusti iz zatvora jedan zatvorenik te da se Senatu pridruži jedan pučanin, u Statutu se navodi kako se strogo kažnjavalo svako spletkarenje i krivotvorenje u vezi s izborom i to riječima:

"Kao što je svima poznato da se na dan sv. Mihovila arhandela u mjesecu rujnu svake godine potvrđuje jedan plemić u ovom Vijeću, i da se oko toga potvrđivanja kroz dugo vrijeme rade razne spletke i molbe, kadšto za jednoga, a kadšto za drugoga, iz njih nastaju mnoga zla i nepravilike koje su poznate pa ih ne treba razjašnjavati (zato) na čast presvijetlog gospodina našega dužda i na dobro ovog grada treba se pobrinuti za otklanjanje sramote i zla koje može lako nastati, (pa je) zaključeno, da se od suda i ubuduće nijedan plemić ovoga Vijeća ne usudi i ne drzne spletkariti ili moliti nekoga plemića s obzirom na nekoga od onih koji se predlažu za izbor, pod prijetnjom lišenja (članstva) u tom Vijeću kroz 10 god. neprekidno i svih služba i pogodnosti koje rečeno Vijeće daje. Ali, svakom je dozvoljeno da govori s govornice i kaže kako ga je volja i kako mu se dopada prema njegovoj savijesti u prilog onoga koji mu je za volju, i to onoga dana sv. Mihovila i u rečenom Vijeću, a po svršenim govorima ima glasati prema običaju. I svatko ima skriveno staviti svoju glasačku kuglicu, pod prijetnjom jednake kazne, i ta odluka ima vrijednosti dokle god ne bude od nazočnog Vijeća opozvana."¹¹

Drevni Krešimirov grad je kroz osmo stoljeće počeo upotrebljavati svoj heraldički znak u koji je smjestio lik gradskog zaštitnika sv. Mihovila. Izrađujući grb najčešće u kamenu postavljali su ga na vidljiva mjesta te na taj način pokazivali svoju komunalnu autonomiju koju su posebno u vremenima srednjega vijeka morali stalno potvrđivati i braniti.

Gradski grb sa likom sv. Mihovila bio je u upotrebi sve do 1926. godine kada je odlukom Ministarstva policije zabranjena upotreba svih općinskih i pokrajinskih grbova i pečata. Krajem 1939. godine pa sve do danas, kada je zabrana ukinuta, opet se rabi općinski grb na kojem se nalazi lik sv. Mihovila.

Pored gradskog grba lik sv. Mihovila se nalazio i na pečatu šibenske općine jer je bio običaj da se isti lik ili motiv koji se upotrebljavao na grbu upotrijebi i na pečatu. Lik sv. Mihovila kao zaštitnika grada postavljao se najčešće na zidinama, kulama i gradskim vratima kao i na javnim objektima i crkvama. Najviše kamenih grbova sa likom zaštitnika grada sačuvalo se iz 15. stoljeća i to upravo iz razloga što se tada u Šibeniku intenzivno gradilo, naravno, zahvaljujući Jurju

11 Slavko Grubišić, *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, Muzej grada Šibenika, Šibenik 1982., str. 234.

Dalmatincu.

U gradskom predjelu Dolac, na jednoj kući uz more, uzidan je gradski grb koji se izvorno nalazio na Gradskim bedemima, a ispod kojeg je ploča s natpisom na latinskom jeziku:

"Non me deferidunt subrectare ad sidera turrelnec mare quod nostrum cingit utrinque latuslme damini tutela melquam cernis in isto marmore securam tempus in omnefacit", što u prijevodu znači: "Mene ne štite ni visoke zidine ni more koje me s obje strane okružuje, mene čini sigurnim u svako doba zaštita moga gospodara čiju sliku uklesanu vidiš u ovom mramoru".

Kroz duga stoljeća ovoga znamenitoga grada sv. Mihovil je okupljao, štitio i nadahnjivao Šibenčane, stvarajući osjećaj zajedništva grada pod njegovom čvrstom zaštitom. Treba spomenuti i događaje u Domovinskom ratu, kada se grad Šibenik zasigurno zagovorom svog zaštitnika uspio oduprijeti neprijatelju.

Danas je svetkovina sv. Mihovila, koji se slavi 29. rujna, ujedno i dan grada Šibenika. Posebnost toga dana je svečano misno slavlje i velebna procesija ulicama grada koji okupe svake godine velik broj vjernika Šibenika, kao i vjernika iz svih dijelova Šibenske biskupije.¹²

2. LEGENDA

Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveti, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su fakturom bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih, ali je ipak element čuda njihov *genus specificum* što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo.¹³

KUGA U ŠIBENIKU

Prema legendi, kugu su u grad Šibenik donijeli vojnici na robi koju su opljačkali u Glamoču te potom prodali nekom trgovcu. Prva žrtva kuge je bio jedan seljak iz Varoša, a velikom brzinom

12 Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić"- Šibenik: Tiskara "Malenica", Šibenik, 2002., str. 112-123.

13 Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr str. 448.

kuga se proširila cijelim gradom. Leševi su bili posvuda, a u gradu nije bilo dovoljno grobara da zbrinu sva mrtva tijela. Smrad je bio posvuda, smrt se osjećala na svakom koraku. U početku su se mrtvi počeli spaljivati kraj crkve svetog Nikole, a kasnije na drugoj strani obale, na Pakleni. Širenju zaraze pogodovale je i niska razina higijene srednjovjekovnih gradova. Nakon prve smrti uzrokovane kugom, širenju bolesti je pogodovale i praznovjerje neukog puka koji je vjerovao da mrtvi težak ustaje iz groba te obuzet zlim duhovima noću ubija ljude. Divnić navodi da se tih dana slavio blagdan Presvetog Trojstva te da su se održavali pučki skupovi, plesovi, natjecanja i sajam. Ljudi su tad otvorili grob težaka da mu kolcem probodu grudi za koji su vjerovali da će mu oduzeti moć da napada zdrave ljude. To naravno nije moglo zaustaviti ono što je uslijedilo.

O teškim posljedicama kuge svjedoči podatak da se kuga u Šibeniku pojavila 1646. godine te da je tada Šibenik imao dvanaest tisuća stanovnika, a da je nakon samo nekoliko godina vladanja kuge grad brojio oko dvije tisuće stanovnika. Šibenik je tako postao mrtvi grad, a tek u siječnju 1650. godine zaraza se primirila, a Šibenik se od njezinih posljedica nije počeo oporavljati sve do 19. stoljeća.

Kada razgovarate sa Šibenčanima o vremenu kada je u njihovom gradu vladala kuga, oni će vam sasvim sigurno ispričati legendu koju malo tko u Šibeniku ne zna. Dakle, legenda kaže da je u 17. stoljeću za vrijeme kuge u Šibeniku mlada Šibenčanka plemićke krvi bila zaljubljena u siromašnog mladića iz okolice. Budući da je njezin otac bio protiv veze, ona je u to vrijeme pomagala svim bolesnim sugrađanima, a tijekom užasne epidemije koja je grad doslovno desetkovala, zavjetovala se da će ako kuga prestane, otići u samostan Benediktinki. Kuga se smirila, a lijepa Šibenčanka je otišla u samostan, baš u svibnju te u spomen tog zavjeta u mjesecu svibnju Šibenčani izbjegavaju svadbe jer vođeni predrasudom misle kako bi brak sigurno završio nesretno.¹⁴

3. POVIJESNI RAZVOJ GRADA SKRADINA

Skradin je staro ilirsko naselje iz kojeg se razvila antička Scardona. Tada je bio važno pomorsko uporište, trgovačko i upravno središte te križanje kopnenog i pomorskog puta. Prvi pisani spomen potječe iz 339. godine prije Krista, a u gradu je utemeljena biskupija već 530. godine. Pod današnjim se imenom Skradin prvi put spominje u desetom stoljeću. U Skradinu su sačuvani mnogi vrijedni arheološki nalazi iz antičkog doba. U središtu grada se nalazi crkva Male Gospe iz osamnaestog stoljeća. Skradin je mali primorski gradić sa mnogo vrijednih spomenika,

¹⁴ Zapisala sam 2013. godine u Šibeniku. Kazao mi je Ante Baranović, rođen 1930. godine u Šibeniku.

suvremenom marinom, smotrom dalmatinskih klapa, živopisnim pejzažima, a u gradskoj je luci jedan od ulaza u Nacionalni park Krka.

Skradin je naselje nastalo na poluotoku koju sa zapadne strane formira uvala Rakovača, a s južne strane i dijelom istočne strane glavni tok rijeke Krke. Istočnu stranu grada činila je Rivina jaruga koja je u posljednje vrijeme natkrivena, a oblikovana je druga na suprotnoj strani ovog dijela Skradinskog polja.

Grad je u osnovi sačuvao vrlo privlačnu fizionomiju koja se osniva na kontrastu između čvrste tvorevine grada s jedne strane, izvornog pejzaža, koji ponegdje ponire u samo gradsko tkivo i kultivirane poljoprivredne površine s druge strane te fenomena vodene površine kao trećeg značajnog prostornog elementa. U tom prirodnom okružju iznjedrio se Skradin, grad duge i često nenaklonjene povijesti.

Naziv je grada po korijenu i postanku ilirskog začetnika Scardona. Godine 51. prije Krista Scardona se spominje kao liburnski grad. Plinije Stariji ga opisuje kao jedan od glavnih gradova u kojima je bila najvažnija i najviša uprava. U sedmom stoljeću Avari su razrušili Scardonu pa je tako razrušeni grad potpao pod Avare i Slavene. Nedugo zatim na ruševinama starog grada Hrvati podižu novi grad. Od dvanaestog stoljeća Skradin je pod vlašću Bizanta, a u trinaestom stoljeću potpada pod Šubiće, hrvatske knezove i gospodare obližnjeg Bribira. U četrnaestom stoljeću u Skradinu se podiže ženski samostan s crkvom sv. Frane.

Uvidjevši važnost Skradina i njegova smještaja mletačka vlast je nastojala tome gradiću vratiti prijašnju vlast i slavu. Osamnaesto stoljeće možemo proglasiti razdobljem procvata grada. U to vrijeme se izgrađuje južni veći dio današnjeg gradskog prostora. Tada se obnavlja skradinska biskupija i gradi se katedrala Porođaja Blažene Djevice Marije. Istočno od grada na cesti za Lozovac, u osamnaestom stoljeću, obnavlja se crkva svetog Jeronima. U baroknom duhu obnovljena je u isto vrijeme i crkva svetog Spiridona, smještena u jednoj od poprečnih ulica koju s istoka spajaju s glavnom gradskom ulicom.

Glavni poljoprivredni proizvodi grada Skradina i njegova područja bili su: žito, vino, povrće, maslinovo ulje, bajame, vosak i med, a na prijelazu iz osamnaestog u devetnaesto stoljeće bilo je relativno velikih viškova tih poljoprivrednih proizvoda. U devetnaestom stoljeću Skradin je živio od zemljoradnje i trgovine. Krajem devetnaestog stoljeća popisu poljoprivrednih proizvoda u mnogome se pridružuje i svilac (za proizvodnju svile), a osim toga rijeka Krka je omogućavala razvoj ribarstva, a i zarada mlinaca na toj rijeci je bila znatna stavka u gradskim prihodima.

Tijekom devetnaestog stoljeća Skradin je nastojao održati povoljno gospodarsko stanje koje je naslijedio iz druge polovice osamnaestog stoljeća, ali u tome nije uspijevaao. Malo-pomalo taj je gradić postao naselje na umoru, gospodarski i upravno vezano za Šibenik. Ipak, grad se još dugo

nije mogao odreći visoke kulture stanovanja razvijene tijekom osamnaestog i devetnaestog stoljeća. To potvrđuje i jedan novinski zapis s početka dvadesetog stoljeća u "Hrvatskoj riječi", u kojem autor priopćava putnicima da se u Skradinu može ugodno boraviti i pristojno smjestiti.

Gospodarskim slabljenjem, prometnom izdvojenošću i bez upravnih funkcija grad je doživio snažno osipanje stanovništva, a posebno nakon Drugog svjetskog rata. Prestankom podjele stanovništva na bogate građane i nadničare stvoren je sloj pučanstva gotovo izjednačenog socijalnog statusa koji traži zadovoljenje životnih potreba i pritom ne uviđa razliku između plaće i seoske gospodarske kuće. Time je pukla nit kulture stanovanja u Skradinu te se stvorio prostor mnogim devastacijama koje su zaprijetile kvantiteti izvornosti skradinske povijesne arhitekture.¹⁵

4. NEGDANJI ŽIVOT U SKRADINU

Stanovništvo općine Skradin se bavilo većinom poljoprivredom, dok se samo mali dio stanovništva bavio nekim drugim zanimanjima. Ekonomsko-socijalna fizionomija stanovništva je naslijeđena od vremena talijanske okupacije. Kuće su u većini slučajeva bile prizemnice – potleušice, građene od kamena sa vapnom, a pokrivena većinom kamenim pločicama, dok je samo jedan manji broj bio pokriven kupom kanalicom. Pojedinci i imućni seljaci su prvi počeli svoje kuće pokrivati crijepom. Jednokatnica je u Skradinu bilo vrlo malo, dok su se dvokatnice odnosno trokatnice mogle vidjeti svugdje po gradu. Stanovanje je bilo krajnje primitivno što potvrđuje i podatak da su najčešće u istoj prostoriji boravili i ljudi i stoka. Mali broj domaćinstava je imao posebne prostorije za stoku. Članovi domaćinstava koja su imala kuće na kat su stanovali na katu, a stoka je bila smještena u prizemlju. Stambene prostorije su bile veoma skućene što potvrđuje podatak da u onoj prostoriji gdje se spavalo tu se u pravilu i kuhalo, jelo, djeca su se igrala, primali su se gosti i slično. Kuće nisu bile pregrađene, niti ispod krova *potavanjene*, a nerijetko je za vrijeme kiše i snijega sipilo ispod krova po stanarima i stoci. U seljačkim kućama su se često koristila ognjišta (komini), rijetkost je bila da je netko imao štednjak. Nabava ogrijeva je bila veoma teška. Neka sela su čak morala kupovati drva dok se većina koristila sječom u gajevima i šumama.

Jako malo je bilo onih porodica koje su imale tzv. klasične krevete. Većina ležajeva je bila napravljena od grubog drveta i dasaka, a mnogo je bilo i onih koji su spavali na golim podovima nad *rastrtom* slamom. Slamarice su pravljene od jutinih vreća, nabijene komušinom od klipa kukuruza, a bilo ih je i sa ječmom i pšenicom, odnosno ražovom slamom. Pokrivači su bili biljci, *sukanci*, *kabani*, *aljci* i slično, sve otkano od domaće ovčje vune. Na jednom krevetu ili podu

15 Ivan Babić, *Skradin i njegovo područje u prošlosti*, Skradin: Mjesna zajednica, Šibenik, 1986., str. 19-43.

spavalo ih je četvero ili čak šestero. Stanovi su se osvjetljavali petrolejem i to putem običnih *bičica* ili limenih kutijica, posebno napravljenih za te svrhe u koje bi se utisnuo stijenj.

Odjeća se pretežno izrađivala od domaćeg sukna, osim košulja koje su se krojile i šile od tvorničkog platna, a potkošulje i čarape su se plele od domaće vune. Opanci su bili glavna obuća, a izrađivani su od goveđe i ovčje kože, odnosno kozje kože. Djeca su uglavnom bila bosa. Stanje u obući se nešto pravilo uvođenjem gumenih opanaka (gumaša). Ta je obuća bila mnogo trajnija i otpornija na vlagu. Cipele ili tvornička odjela su jako rijetko viđeni u selima. Nešto bolje su tako bili odjeveni stanovnici prigradskih sela jer su lakše dolazili do zarade (u Šibeniku, Lozovcu...). Rijetki su bili oni koji su imali posebnu odjeću i obuću za praznik ili neku svečanost. Zimski ogrtači su bili kabani, a izrađivani su od ovčje vune i služili su za zaštitu od hladnoće, kiše, snijega... Rijetko je tko imao kišobran.

U Skradinu je ipak bilo najteže sa hranom. Kruh se u selima rijetko pekao, više se koristila pura, a mnogi su i kuhali samo kašu od kukuruzovog brašna. Osnovna i najveća priprema hrane u selu je bila pura sa kozjim mlijekom, zatim zelje i sočivo (grah i kukuruz zajedno skuhani). Meso je bilo rijetkost, a jelo bi se samo na vjerske praznike, krštenja, vjenčanja i slično.

Od ratarskih kultura uglavnom su se sijali ječam, kukuruz i pšenica, a ostale žitarice također, ali u puno manjim količinama. Uslijed sušnih godina prinosi od žitarica su bili veoma niski. U takvim prilikama seljaci su padali pod ekonomsku i političku zavisnost i nemilost trgovaca i bankara. U nešto povoljnijem materijalnom položaju su se nalazili seljaci iz prigradskih naselja i to upravo zbog toga jer su oni lakše mogli doći do novčanih sredstava za mlijeko, povrće, voće i slične proizvode, kao i do stanovite zarade, koju su dobivali kod trgovaca u gradu. Veliki broj stanovništva bio je zaposlen i u rudniku "Dubravice" što im je mnogo popravilo materijalni položaj i standard. Vrlo mali broj stanovnika je bio zaposlen izvan svog područja, a mnogi su lutali zemljom od nemila do nedraga, tražeći posao.¹⁶

5. USKRSNI OBIČAJI U SKRADINU

Crkva je stanovnicima grada Skradina oduvijek bila duhovni temelj i nositeljica nacionalnog identiteta višestoljetne povijesti. Kao takav, Skradin je sačuvao veoma staru tradiciju u obilježavanju mnogih kršćanskih svetkovina, a posebno najvećeg kršćanskoga blagdana, blagdana Uskrsa.

¹⁶ Ivan Babić, *Skradin i njegovo područje u prošlosti*, Skradin: Mjesna zajednica, Šibenik, 1986., 52-79.

5. 1. CVJETNICA

Veliki tjedan započinje Cvjetnicom ili nedjeljom Muke Gospodnje po uzoru na događaj Kristova ulaska u Jeruzalem, gdje su ga Židovi pozdravljali palminim i maslinovim grančicama. Vjernici u Skradinu nose svoje maslinove grančice na blagoslov te se u procesiji ide prema središnjoj crkvi. Nekada se održavalo četrdesetosatno klanjanje pred Presvetim, za vrijeme kojeg se pjevao psalam 50-51, "Smiluj mi se Bože!" na poznatom Skradinskom napjevu koji se pjeva samo u Skradinu, a danas se to radi na Veliki utorak i Veliku srijedu.

5. 2. VAZMENO TRODNEVLJE

Vazmeno trodnevlje,¹⁷ odnosno tri dana u kojima se obilježava razapinjanje i smrt Isusa Krista te njegovo uskrsnuće, započinje Velikim četvrtkom, a na taj dan je i misa Večere Gospodnje. Na početku se pjeva pjesma "Slava Bogu na visini" koja je popraćena zvonjavom crkvenih zvona. Od tog trenutka zvona se vežu i i počinje crkvena "šutnja" koja traje do vazmenog bdijenja kada se ponovno zapjeva "Slava Bogu na visini". Na misi prisustvuje dvanaest Isusovih učenika. Tada svećenik simboličnom gestom pranja nogu podsjeća na Krista koji je pranjem nogu svojih učenika ostavio zapovijed ljubavi da i oni tako čine jedni drugima. Obred završava prijenosom Svetog Otajstva na oltar koji simbolizira Kristov grob.

Na Veliki petak crkva ne slavi euharistiju već se obavlja obred Muke Gospodnje na kojem se vjernici prisjećaju smrti svojega Gospodina, Isusa Krista. **Početak obreda se nagovješćuje čegrtaljka** kojima mlađa djeca prolaze kroz grad tri puta prije obreda. Čegrtaljka je drveni predmet s drškom na čijem se kraju nalaze zupci pa se vrtnjom proizvodi glasan zvuk. **Na Veliki petak crkva je "prazna", nema ukrasa, ni sjaja, a liturgija započinje šutnjom služitelja prostrtog pred oltarom u znak žalovanja za mrtvim Kristom. Slijedi pjevanje Muke Gospodnje i ljubljenje svetog križa, a nakon toga procesija preko rive, uz pjesmu "Puče moj", koju pjeva muška klapa na starom skradinskom napjevu. Dugo vremena se pripremaju za taj dan jer je Skradinjanima osobito stalo da taj događaj bude dostojanstven i svečan.**

"Puče moj što učinih tebi

Ili u čem ožalostih tebe?

¹⁷ Usp. Marko Dragić, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, br. VI., *Pasionska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina*, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.

Odgovori meni
Puče moj ja izvedoh tebe
Iz zemje Egipta,
A ti pripravi križ
Spasitelju svome.
Puče moj, ja napojih tebe
Vode iz kamena,
A ti mene napoji žuči i octa."

Nakon procesije križ se stavlja na oltar koji simbolizira Kristov grob, a okićen je palminim listovima, maslinovim grančicama i svijećama. Nekada su uz Kristov grob stajali metalni čuvari po uzoru na žudije, stražare Kristova groba,¹⁸ ali ih danas više nema. Mnogi vjernici se tu večer do ponoći mole ispred Kristova groba.

5. 3. USKRS

Skradinjani se još od davnih vremena temeljito pripremaju za blagdan Uskrsa. Tjedan prije blagdana počinju najintenzivnije pripreme u kojima žitelji tog malenog i lijepog gradića čiste svoju dušu od grijeha i s radošću iščekuju kad će svanuti jutro Uskrsa. Za dane posta jedu samo beskvasni kruh i blitvu te odlaze na ispovijed. Skradinjani su jedinstveni po svom napjevu za čiju se izvedbu dugo pripremaju.

U subotu navečer vjernici se okupljaju na Vazmenom bdijenju. U toj noći crkva slavi Kristov prijelaz iz smrti u trajni život pa je samim tim ova noćna liturgija izvorište svih svetkovina i vrhunac slavljenja Kristovog Uskrsnog Otajstva. Ovu liturgiju započinjemo šutnjom u tami pred crkvenim vratima, a zatim svećenik blagoslivlja novi oganj i iz njegova plamena upali uskrсну svijeću u koju zabada pet kuglica tamjana govoreći: "Krist jučer i danas, početak i svršetak, alfa i omega, njegova su vremena i vjekovi. Njemu slava i vlast po sve vjekove vječnosti.". U procesiji kroz tamnu crkvu, unoseći uskrсну svijeću, svećenik tri puta zastaje i zapjeva: "Svijetlo Kristovo!". U krsnoj službi uzima se obnova krsnih obećanja, a ako se te noći nitko ne krsti tada ostali nazočni koji su već kršteni odgovaraju na tri pitanja o spremnosti na moralni život u skladu sa kršćanskom vjerom te isto tako odgovaraju na tri pitanja o prihvatanju vjere. Na kraju misnog slavlja svećenik uz posebnu molitvu blagoslivlja vjernike i jela koja su u košarama donijeli na blagoslov.

18 Vidi: Marko Dragić, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, Vol. 17., Split, 2009., str. 5-32.

Na uskršno jutro limena glazba kroz cijeli grad svira budnicu, doručkuju se blagoslovljena jela, a crkvena zvona pozivaju na misu. Zatim, na uskršni ponedjeljak tradicionalno se brodovima odlazi na Emaus. To je misa koja se održava na otvorenom u Nacionalnom parku Krka, a i nose se košare s hranom i u prirodi se boravi čitav dan.¹⁹

Uskrs je dan pobjede, dan oslobođenja, dan svijetla, dan koji rađa puninu radosti i puninu nade u vječni život, dan kada se stvara novi narod, novi svijet, dan kada Božja ljubav ostvaruje jedinstvo između neizmjernog i ograničenog. Uskrs u nama oživljava nadu i vjeru da ćemo jednom uskrsnuti i biti sa Gospodinom pa je samim tim važno da uskrsne blagdane proslavimo svečano i dostojanstveno. Svako mjesto i svaki grad njeguje svoje stare običaje, a na nama mladima je da te običaje naših starih sačuvamo kako se oni jednog dana ne bi izgubili i potpuno zaboravili. Trebamo biti ponosni na svoje običaje i na tradiciju svoga grada jer upravo je to ono što čini svako mjesto posebnim.

5. 4. USKRSNA JELA

U Skradinu se mnogo drži do pripreme tradicionalnih uskršnih jela. Domaćice u subotu ustaju u ranu zoru da zamijese pogače koje trebaju kvasati cijeli dan, a navečer se nose u crkvu na blagoslov. U košaru se stavljaju pogače, jaja i sol koji se doručkuju na uskršno jutro. Bojanje jaja nekada je bila prava radost najmlađim ukućanima te se i danas djeca tome raduju, ali ne kao što je to nekad bilo. Davno prije kad nije bilo umjetnih boja jaja su se bojala prirodnim bojama koje su se dobivale kuhajući crvenu kapulu ili blitvu. Motivi su se dobivali tako da se oko jajeta omota djetelina, pričvrsti gazom i zatim stavi u obojanu vodu te na kraju svi ukućani očekuju kakvo će jaje ispasti. Nama su to naši djedovi pričali, ali danas se ipak jaja radije *bojaju* umjetnim bojama i ukrašavaju naljepnicama.

Skradinjani poštuju post kao izraz pokore, kajanja i priprave za blagdan koji dolazi, a neki poste čak i na Veliki četvrtak. Tada večeraju beskvasni kruh i blitvu, a pije se crveno vino jer se vjerovalo da koliko se kapi vina popije toliko se dobije kapi krvi. Na Veliki petak obavezno se jede: bakalar, riba i zelje, a na Uskrs u kući mora biti svega.

Uoči uskršnih blagdana posebno je važno ispovjediti se i priznati svoje grijeha da se nakon pokajanja i pokore dobije oprost, a i zapovijed nalaže da se vjernici barem jednom godišnje

¹⁹ Zapisala sam 2008. godine u Skradinu. Kazali su mi: Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu i Vlado Cvitan, rođen 1929. godine u Zatonu.

ispovjede i na Uskrs pričeste.²⁰

6. OBIČAJI PRILIKOM VJENČANJA U TISNOMU NA OTOKU MURTERU

Tisno je najmlađe naselje na otoku Murteru, a nastalo je na mjestu gdje otok Murter gotovo dodiruje kopno. Naziv Tisno dolazi od samog položaja naselja na dijelu otoka Murtera koji je najbliži kopnu i gdje je uzak, odnosno *tisan* kanal širok svega nekoliko metara.²¹

Osim prirodnih ljepota, kulturnog i zabavnog života, stanovnici Tisnoga su jako ponosni na svoju baštinu i na svoje običaje. Iako se mnogi običaji s godinama mijenjaju ili potpuno nestaju uvijek postoje oni koji ih nastoje sačuvati ili ih se barem s radošću prisjećaju. Jedni od najzanimljivijih običaja ovoga maloga mjesta su upravo običaji prilikom vjenčanja.

"Malo se koji pir učinija u Tisnomu na komu ja nisan bija. Momak bi zagleda divojku: u kolu, pokraj kola, u crkvi, pokraj crkve oli hodeći u polje. Kad bi se momku dopala koja divojka, a to se u nas kaže "zagledati divojku", ne bi momak tražija načina da se s njon trevi, da je dikod ferma pa da joj reče koju rič, ma ke, tako to nije išlo. Prvi potez momka je bija da divojki napiše pismo oli da se nađe sa njezinon prijateljicon i da po njoj poruči da mu se ta divojka dopala i da bi tija da mu bude mlada. Prijateljica bi prinila poruku i, ako je bija momak "od oka", ako je bija valjan, rekla bi svojoj prijateljici koju besidu u prilog momka. Ali niti se momak prešija da divojki štakod poruči, pa da mu se ona ne znan koliko dopadala, a niti se divojka prešila sa odgovoron. Tribalo je dobro promisliti koga se vazimlje.

Ako bi se divojki dopa momak, poručila bi mu da pristaje da vodi s njin ljubav. Ako ne, odbila bi ga. Kad bi divojka pristala, počelo bi se ljubovati. Ali kakovo je to bilo ljubovanje? Nikakvo! Sve je u početku bilo u tomu šta bi on njoj štakod, ku lipu besidu, poručija po prijateljici, npr.: "Vidija san te sinoć, bila si lipa, jesi li mi se umorila danas kopajući, kako si mi spavala....." Isto tako bi i ona njemu uzvraćala. Prijateljica je bila ta koja je odnosila i donosila poruke i to je bilo vođenje ljubavi u početku. Sve se to događalo u najvećoj tajnosti. Ne smu stariji znati da se oni volu i da vodu ljubav. Radi toga i nije bilo mogućnosti da se momak i divojka sastaju. Strah od matere bija je veliki. I kad bi se oni trevili zajedno? U kolu. Kad bi igralo kolo, on bi se uvatija do nje i tako bi mogli progovoriti koju besidu i držati se za ruku. A u stara doba držati divojku za ruku nije bila mala stvar.

20 Zapisala sam 2008. godine u Skradinu. Kazali su mi: Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu i Vlado Cvitan, rođen 1929. godine u Zatonu.

21 Ante Colić, *Iz prošlosti Tisnoga*, Čakovec: "Zrinski", Čakovec, 1980., str. 34.

Ljubav se tako znala sakrivati po godinu i više vremena. U to bi se, bilo ovako oli onako, doznalo. I kad bi se doznalo, ako stariji nebi bili kontra, momak i divojka bi se počeli sastajati. Ali pametno i opezno jer divojka je bila uvijek na oku. Njezina mati je o tomu vodila brigu. Ali i neka je bila velika strogost i strah, mladi bi isto našli načina da se dikod najdu. Događalo se i u stara doba da bi se vodila slobodnija ljubav, ali kod puno slučajevi da poljubi momak divojku i ona momka je velika stvar. Ljubovati bi se tako znalo i po koju godinu. Ali doša bi i dan kad je tribalo misliti na zaručke, na vinčanje, to ako je bila kudenta rodbina i od momka i od cure. Kad bi došlo vreme zaručivanja, momak bi poručija ocu i materi od divojke da bi želija divojku isprositi. Dogovorili bi se kad će se to obaviti.

Prošnja se uvijek činila u subotu uvečer. U prošnju bi iša otac od mladića i prosac – jedan od roda oli prijatelj familije. Za tu priliku otac i mati od divojke bi spremili večeru. Kad bi prosci došli, obično bi se pozdravili: "Faljen Isus i Marija!". Domaćini bi im ponudili sest, ponudili ih pićen, pa bi se poveja razgovor. Kroz razgovor bi se spomenija momak i divojka i u to bi prosci rekli domaćiniman da su došli isprositi njihovu ćer. Kad bi ovi rekli da su kudenti i da nemaju ništa protiv toga da in dadu svoju ćer, pozvali bi momka koji je dotle čeka vanka prid kućon. Kad bi momak doša, reklo bi mu se da otac i mati pristaju da za nj udadu svoju ćer. Nakon toga otac od mladića bi izvadija darove: verice, prsten, jedan svileni šudar i ništo novac u srebru i darova bi svoju buduću nevistu. Poslin toga bila bi večera.

U nedilju ujutro poranile bi drugarice i prijatelji momka i divojke, bliža i dalja rodbina pivajući i došli bi k divojci. Ona bi ih častila kafon, galetiniman, prošekon i rakijon, po čemu je ovaj dio svadbenog običaja i dobio naziv "rakija". Svi oni koji su bili na "rakiji" nisu trebali biti i na piru.

Istoga dana kad bi došlo vreme za pojti na misu doša bi momak po divojku da je odvede u crkvu na misu. Nju bi pratila do crkve strina oli teta. Nakon mise momak bi dopratija divojku do njezine kuće i otle bi, zajedno sa ženon koja je pratila do crkve, krenuli k njemu na ručak.

Tom prilikom divojka bi uzela sobon nekoliko metal poljskih, od trave metlike, s kojiman bi darovala svoju buduću svekrvu. Svekrva bi nju darovala šudaron od vune. Ručak bi traja do prid "večernju", a onda bi se vraćali nevistinoj kući i to dok bi svit iša na "večernju". Iza "večernje" išli bi u šetnju pokazati se svitu. Sutradan još ujutro rano divojka bi poranila u momkovu kuću i donila sićelu slankaste vode jer nije bilo dovoljno pitke vode. U toj vodi najprvo bi se umija mladić, a poslije njega ostali ukućani. Tog jutra divojka bi prvi put svoju buduću svekrvu nazvala "majo".

Kad bi došlo vreme da se piruje i kad bi se sve pripreme izvršile za vinčanje, objavile bi se s oltara tri napovidi, svake nedilje po jedna. Ako se niko nije javija da je divojka s momkon u rodu ni poslin treće napovidi, moglo se učiniti vinčanje.

Na sami dan vinčanja svati bi se počeli skupljati oko tri-četiri ure poslin podne prid momkovon kućon. Kad bi se svi skupili, krenili bi po divojku. Kad bi došli po divojku, otilo se puno vrimenta dok bi je dobili. Bilo je i varanja i obećavanja i pivanja:

*Dajte naše, ne pitamo vaše,
Dajte našu kićenu divojku
Šta ste našen obećali momku,
Dajte naše, ne pitamo vaše....*

Napokon, kad bi svati dobili divojku počastili bi se ili bi ručali, a onda bi doša momenat da se divojka oprostí od oca, matere i rodbine. Svaka je svadba da se ljudi veselu, a ovo je bija jedini tužni momenat kad bi mnogi svati morali suzu puštati. Divojka bi se od svojih opraštala oli da je govorila oli pivajući:

*Zbogon oče da ti srce plače,
Zbogon majko, ja san dite vaše
Od vašega pribiloga dvora
Došlo vrime diliti se moran.*

*Zbogon oče, sva moja rodbina,
Iđen dragom kog san zavolila.
Svi ste mili i svi ste mi dragi,
Al je dragi od svijuu najdraži.*

*Zbogon moje mile drugarice,
Majci mojoj donesite vodice,
Da ne pere lice u suzama,
Drugarice, ostavljan je vama.*

Kad bi se divojka oprostila od svojih, krenilo bi se prima crkvi da bi se obavilo vinčanje. U crkvu bi se ulizlo na mala vrata, a izašlo na velika. Kud bi svati prolazili, svit bi se kupija da vidi svate i da ih pospe cvićen i bonboniman.

Iz crkve, iza vinčanja, svatovi su išli kod mladoženje. Prid ulazon u kuću čekala bi svekrva

da primi i uvede nevistu u kuću. Svekrva bi držala muško dite u naramku, šta je značilo da nevista bude plodna i da rađa mušku dicitu. Nevista bi uzela dite, poljubila ga i darovala kolačen, jabukon i paron bičav od vune koje je sama uplela. Iza toga ljubila je svekrvu i ostalu rodbinu iz nove kuće. Nakon toga svekrva bi uvela nevistu u kuću, a za njon i ostale svate i opet bi se počastili. Svati bi zatim išli kroz selo pivajući i igrajući sve do pridvečer. Onda bi krenuli od jednog kraja sela do drugoga, sve pivajući, od kuće do kuće svakog svata i skupljali bi kolače, fritule i kroštule. Kad bi obašli cilo selo, fermali bi se na prvoj čistini ispid momkove kuće. Uvatili bi se u kolo, a nevisi bi svekrva privezala traversu u koj bi bilo menduja, orihov, kruva, marunov i druge stvari. Kolo bi se okrenulo tri puta, a onda bi stalo, a kum i diver bi iz nevistine traverse bacali među dicitu ono šta bi bilo u traversi. Iza toga išlo bi se u mladoženje na večeru i više se nije izlazilo do kraja pira.

Svaki čovik ki je u starija doba udava oli ženija nastoja je da pir bude najbolji šta može biti. S tin se tilo svitu kazati, kako su njihova dica najbolja i zaslužuju da in se na ti dan učini sve šta može najbolje.

Priko večere svit bi ija, pija, piva i jedan drugomu nazdravlja, u prvom redu mladenciman. Priko večere mladoženja bi nosija roditeljima od mlade večeru. To je obavezno bila plečka od pečena janjca na ražnju, a plečka se smatrala kao posebna počast. Roditelji mlade nisu smili biti na piru.

Kad bi večera bila pri kraju, diga bi se diver na noge i pozva sve prisutne da ustanu na noge, skrića bi in pažnju na ozbiljnost jer da će se sada obaviti i "prošćenje". Za "molitvu" bi se ispeka jedan veliki kruh, pogača od skoro četiri kilograma, koja bi bila urešena svakakoviman figuramanod tista i šešebanjama: momak i divojka, dite u kolivki, cviče i druge figure. Kad bi domaćin donija tu pogaču, diver bi je stavija na nož i ispid mladencov nikoliko je puti izvalja. Nakon toga uputija bi pogaču od ruke do ruke oko stola. I tako tri puta redon uzgovorenje i pivanje: "Toči, toči, potoči..."

Kad bi završilo "taranje" pogače, kućedomaćin bi donija jedan zemljani vrč pun najboljega vina. Diver bi prvi srknija iz vrča i doda bi okolo sviman. Tako tri puta. Dok bi vrč traia okolo, pivalo bi se opet: "Toči, toči, potoči...", poslin čega bi se zapivalo: "Ova čaša oriova....". Pogača se nebi ila nego bi se podilila na dva dila i jedan dija bi se odnija, skupa sa jednin plečen od janjeta pečenoga, u kamaru, di će spavati mladenci, kako bi mogli po noći isti ako ogladnu. Svi dilovi od te pogače bi se sutradan dilili rodbini i prijateljiman.

Nakon "taranja" pogače i ispijanja vrča domaćini bi prostrli jedan kaban na pod. Na ti kaban bi klekli mladenci pitali bi prošćenje, najprije u oca i matere pa braće, sestara i ostale rodbine i u svih koji ih čuju i ne čuju da in se oprost i ako su kad koga bilo čin uvridili. Svi bi oni rekli da in je oprošćeno. Dok bi mladenci pitali prošćenje, dotle bi kum i diver uzeli u ruku po jedan

tvrdi kolač i nad njihovim glavama održali s kolačima "dvoboj", odnosno tukli bi kolač u kolač. Čigov kolač bi se prije razbija oli oštetija, izgubija bi "dvoboj" i pobjedniku bi prida ostatak svoga kolača. Uto bi se još jedanput izgovorilo:

"Anđeli staše,
Amen zazvaše,
Sve u dobre čase."

S time bi davanje "molitve" i "prošćenja" bilo završeno, a i pirovanje i odma nakon toga svati bi se počeli razilaziti. Prije nego bi se mladenci digli za pojeti leći, kum bi skinija nevesti venac s glave.

Umisto krune nevesta je na glavi nosila venac. Venac je bija ispleten od lanete i kurdelaman od svile. Po sredini venca bila je jedna široka kurdela, koja je vezala za glavu. Venac bi se još iskitija i cvićen. Nije svaka divojka imala svoj venac, nego bi jedna od druge posuđivala. Mnoge žene koje su na vinčanju imale svoj venac, kasnije bi ga običavale odniti u svetište Gospe o Karavaja, bilo zato da zafalu Gospi ako in je bilo lipo u braku, oli kaj molba da in bude lipo u braku. Nije se vodilo računa o tome da se ti venci pohranjuju pa su nestajali na svake načine.

Prvu nedilju nakon vinčanja mladu nevestu je prvi put zava ili neka najbliža rodica s muževe strane dovela na njihovo misto u crkvi na veliku misu. Iza mise su muž, žena i zava išli na ručak kod nevestinih roditelja. Iza ručka se prinosila nevestina dota. S njima bi išla i rodbina i prijatelji. Roba se redovito prinosila u skrinji. Čekalo bi se vrime da svit izajde iz crkve, sa "večernje" jer je tada najviše svita na rivi da vidu koliko je teška divojkina roba, koliko ima dote. Za tu priliku uzela bi se dva jaka muška, zavezali bi skrinju konopiman i na štangi pronili kroz misto. Za njiman je išla povorka rodbine i prijatelja koja bi svoje darove, koje su mladoj poklonili, nosila u konistricaman: roba u metriman, šudari, čarape, preja, vuna, komadi donje robe, robicu za buduće dite, sapun i drugi predmeti. Mlada bi tom prilikom nosila kudilju, a na kudilju bi naslagala koliko je mogla darove, po čemu je prinošenje dote i dobilo naziv "kudilja". Među robon i drugin predmetiman divojka bi odnila u doti i pribor za rad u polju. Prenosom dote smatrao se završetak svadbe, svadbenog običaja."²²

7. OBIČAJI PRILIKOM ROĐENJA I KRŠTENJA DJETETA U SKRADINU

22 Zapisala sam u Tisnomu 2013. godine. Kazao mi je Šime Olivari, rođen 1928. godine u Tisnomu.

Rođenje i krštenje djeteta veliki su i značajni događaj u svakoj obitelji. Iako malen, grad Skradin ima mnogo zanimljivih običaja kada govorimo o rođenju i krštenju djeteta, što ga zapravo čini specifičnim u odnosu na ostala mjesta i gradove na šibenskom području.

7. 1. ROĐENJE DJETETA

"Nakon šta bi se koje dite rodilo u kući, koliko će biti veselja ovisilo je o tomu šta se je rodilo: žensko oli muško dite. Ako bi žena rodila žensko dite, skoro da nikakvoga veselja u kući ne bi bilo, u familiji, u rodbini jer se ženskoj dicitu u ono vrime nije posvećivalo puno pažnje, ni oni čas kad bi se žensko dite rodilo, a ni kasnije. Kad bi žena rodila žensko dite, ne bi bila najbolje gledana, ni od muža, a ni od svekra i svekrve. Rodilja bi isto bila žalosna ako bi rodila ćer, ali ne zato šta ne voli ono šta je rodila, nego samo više radi toga šta bi više ugodila i mužu i njegovima u kući da je rodila sina. Bez obzira na to koliko je u kojoj kući bilo muške dicitu, uvijek je bilo veselja kad bi se rodija sin.

Kad bi se rodija sin, muško dite, najprija bi počelo sa velikim čestitanjima ocu diteta, materi i svima u kući. Svaki oni koji bi komu od njih čestita bija bi lipo počašćen. Otac rođenog muškog diteta bi otiša u tovernu i tamo opet častija pićen svoje prijatelje i znance, a tu bi se i pivalo do kasno u noć i tako".²³

7. 2. KRŠTENJE DJETETA

"Kako će ditetu biti ime ukućani se dogovoru još prije krštenja diteta (u novije vrime dite se upiše u knjigu rođenih pod tin imenom) i s tin imenom ga pop na krstu prozove, šta znači da mu to ime ostaje ciloga života. Za imendan diteta (krsnicu) uzima se dan onoga sveca čigovo ime dite i nosi npr. ako je Jurjev dan dite će se zvati Jure, a ako se dite zove Ivo, Ivana, Ante ili Antica unda se uzima za imendan dan sv. Ivana, odnosno sv. Ante koji prvi dođe ili koji je najbliži rođenju diteta. To najprije radi toga jer ima više sv. Ivanov oli dan kad se slavi sv. Ante npr. sv. Ivan Krstitelj, sv. Ivan Trogirski...

U okolici Skradina, po selima, do imendana se puno više drži, više se slavi imendan. U Skradinu ki gradu ne baš naročito. Više se slavi vako kad je imendan gospodara kući tako. I to se slavilo na oti način da se učini malo bolji ručak oli večera, niko dođe čestitati pa ga se malo počasti i tako, ali ništa osobitoga.

²³ Zapisala sam 2011. godine u Skradinu. Kazao mi je Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu.

Kad bi prošlo tri do četiri miseca od rođenja djeteta, počele bi se vršiti pripreme za kršćenje djeteta. Našlo bi se kuma i kumu, a u boljim kućama i po dva kuma i dve kume. Na kršćenje bi se djeteta nosilo u crkvu prije podne, a do crkve bi ga nosila koja žena iz bliže rodbine. Tokom krštenja obično je kuma držala djeteta, a kum sviću dok bi pop krstija djeteta. Za krštenje djeteta obično se odabirala nedjelja, a to najviše radi toga kako bi se mogla napraviti svečani ručak, pogotovo kad se radilo o muškom djetetu. Tako bi se učinila svečani ručak, na koji bi se pozvali svi iz bliže rodbine i prijatelji. Rodbina i prijatelji bi donili i podilili darove djetetu. Među darovima je uvijek bilo najviše robe, ali i zlatnine ili novaca. Kako bi nosili darove djetetu tako isto i materi. Koliko bi se slavlje činilo, koliko bi se darova podililo i koliko bi uzvanika bilo, ovisilo je opet tomu je li muško ili žensko djeteta."²⁴

8. LIRSKE USMENE PJESME

Lirska pjesma je govorna tvorevina, ostvarena u bilo kojem jeziku, kojom čovjek izražava različita stanja, osjećaje i poticaje. Od prve službe riječima pa do oblikovanja lirskog teksta došlo je postupno, i to u onome trenutku kada je neki narodni stvaralac oblikovao neke sadržaje koji su mogli biti zanimljivi i drugim ljudima.

Govor lirske usmene pjesme je neposredan, kratak, iz duševnog ishodišta i okupljen oko različite predmetne stvarnosti. Tvorac teksta je neki daroviti pojedinac iz naroda, obdaren za govorno oblikovanje. On je usuglasio svoj stvaraj (djelo) s potrebama primatelja (slušatelja). Da bi djelo bilo što prihvatljivije, stvaralac je pomno birao izraz te nastojao iskazati lijepo, korisno i lako pamtljivo. Usmena je lirska pjesma utoliko i trajala ukoliko se pamtila i prenosila govorom.

Hrvatska usmena lirika ostvarena je na govorima koje upotrebljava neka sredina, a u zapisima se može pratiti od petnaestog stoljeća do našega vremena na cijelom prostoru Hrvata. U izvedbi je trajala u mnogo većim količinama nego što pokazuju zapisi. Izvodila se jer je obuhvaćala sva područja ljudskog života i bila primjerena svim pojedinačnim i zajedničkim zgodama.

Tematsko područje lirskih pjesama je u načelu široko i neiscrpno, kao i ljudski život. Općenito uzevši, hrvatske su lirske pjesme najviše nastajale uz kakve životne prigode pa je samim tim veći broj prigodnih pjesama: uz obrede i običaje, uz rad, dokolicu, šalu, svadbe, rođenja, umiranja i td. Druge su nastajale iz drevnih mitoloških poticaja ili su okupljene oko privatnog i društvenog života čovjeka. Ukratko, predmetna je stvarnost tih pjesama uvijek uvjetovana čovjekom, njegovim potrebama u radosti i strepnji, čežnji i potištenosti.²⁵

²⁴ Zapisala sam 2011. godine u Skradinu. Kazao mi je Ante Skorić rođen 1930. godine u Skradinu.

²⁵ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 17-18.

8. 1. PJESME U SKRADINU

Kazivači su o pjesmama u Skradinu su kazali: *"Pisme ka šta su: Eto sunca priko strane, Omili mi rođena, Bura me nosi, to su prave naše skradinske pisme i to ne zato šta ih ja pivan nego zato šta su ih pivali moj ćaća i dida. Ja san bija jedan od najboljih pivača u ono vrime u Skradinu – to van more svak reći. Nas je bilo nekoliko koji smo se družili, onda bi se našli u toverni, malo bi popili i onda zapivali. Najviše bi pivali u toverni uz lipu marendu i žmul vina, ali pivalo se i okolo kad bi išli zapivat kojoj curi u serenadu.*

U Skradinu se najviše pivalo na Uskrs, Božić, Malu Gospu, sv. Jerolima, na Cvitnicu, za vrime poklada i to zato jer su to bile najveće svetkovine ode kod nas. Pivalo se onda uvik i svudi. Puno svita je pivalo i znali su pivati. Nije to ka danas. Ko danas piva? Druga su vrimena došla. Prije bi ljudi marendavali pa ko bi proša odma bi ga ponudili, a danas da prođeš di ko marendaje stavi glavu poda se, ki da te ne vidi, samo da te ne ponudi. Drugo je to danas. Nema više druženja jedan s drugin, a di nema druženja, nema ni pisme.

Ženske su uvik same pivale. Samo se pivalo zajedno u crkvi oli u zboru kad je zbor radija. One su pivale najviše u crkvi, ali ovako okolo na ulici malo kad. Ako bi nekad zapivale, pivale bi one naše pisme, ono šta smo mi pivali. Bilo je to isto dobro čuti, bilo je dobrih glasova i kod žena.

U Skradinu je bilo prija puno klapa, a nikad niko nije nijednu osnova. To su bile klape sa dobrin pivačima. Sad u zadnje vrime se klape osnivaju i raspadaju, a toga prija nije bilo. Oni koji su se družili, zajedno su i pivali, a to nije trajalo godinu oli dvi, nego pola života najmanje. Došlo bi koji put i do koje svađe, ali sve je to trajalo dan - dva i poslin ki da ništa nije bilo, opet skupa i marendali i zapivali.

U nas je bilo dobrih tenora, a basi su nam bili ki grom. Ali šta je bilo u nas prija? Nije se pivalo kako sad u četiri glasa, nego prvi tenor, drugi tenor i bas. Bariton je doša kasnije. Provali bi ovako da koji piva baritona, ali bi drugi rekli da oni neće šnjin pivati jer da on kvari pismu. Bez baritona je isto bilo lipo čuti. Ja san piva prvoga, a dikod i drugoga tenora, ali san uvik više drža do pravoga basa, jerbo bas je temelj.

Ovo šta se sad piva, šta klape pivaju je lipo čuti, nema nego tako, ali to nije ono naše pravo pivanje. Nike pisme ne mo'š ni pripoznati. Sve ništo ovako, ništo onako. I da je to naša dalmatinska pisma?! Ma ja bi pita di se to tako prija pivalo u Dalmaciji, ko je tako prija piva. Polak od toga nije naše dalmatinsko pivanje. Neka oni reču šta in drago, a ja govorin ovako!"²⁶

26 Zapisala sam u Skradinu 2011. godine. Kazali su mi: Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu i Vlado Cvitan.

ETO SUNCA PRIKO STRANE

*Eto sunca priko strane,
Priko Krke vode ladne.
O, Ivane mili rode,
Privezi me priko vode.
Svakoga si privozija,
Mene mladu nisi tija.
Neman idra, neman vesla,
Krka mi je sve odnesla.*

OMILI MI ROĐENA

*Omili mi rođena,
U selu divojka.
Malo plava rođena,
Al' je srcu draga.
Pita bi rođena,
U oca i majke.
Kad bi znao rođena,
Da će mi je dati.*

BURA ME NOSI

*Bura me nosi,
Prkosi valu,
Samo da dođen
Svom rodnom kraju.
Ako ne dođem svom rodnom kraju,
Za našu ljubav svi neka znaju.
Nesritno more, nesritni vali,
Zar niste nikog drugog imali.
Majka mi moja uvijek mi rekla:
Ne idi sine, bura je teška.
Ne čini sine da ronin suze,
Šta će mi život kad te more uzme*

AKO SI IŠLA SPAT

*Ako si išla spat,
Bila ti laka noć.
Anđeli od raja,
Bili ti na pomoć.
Blažena postelja,
Na kojoj počivaš,
Ti bili lancuni,
S kojim' se pokrivaš.*

MARE, VILO MOJA

*Mare, vilo moja,
I moja ljubavi.
Volija bi, Mare,
S tobon gladovati,
Nego, vilo Mare,
S drugon carevati.
Volija bi s tobon
U polju živiti.
Nego, vilo Mare,
Dukate brojiti!*

MASLINA JE GORA

*Maslina je gora,
Spavaj, vilo moja,
Još ti nije zora.
A kad svane zora,
Bi' ćeš, vilo, moja.*

PIVAN TI DIVO MILENA

*Pivan ti divo milena
Da bi mi slađe zaspala,
Na mome srdašcu,*

*Di ono je ljubav nastala.
Zora će slađana
Poljubit cvit tvoje mladosti,
Pa će te pitati:
Di ono je ljubav nastala.²⁷*

8. 2. PJESME U BETINI

Betina je malo mjesto na otoku Murteru koju zbog položaja i očuvane autentičnosti smatraju jednim od najljepših mjesta na Jadranu. To je mjesto težaka i kalafata te baštinik hrvatske drvene brodogradnje u kontinuitetu od njenog utemeljenja 1740. godine pa sve do danas.

Iako je Betina jedno maleno mjesto, treba istaknuti da su Betinjani jako ponosni na svoju kulturnu baštinu i običaje, a posebno na pjesmu. Iako su se neke pjesme nastale na ovom području potpuno izmijenile ili gotovo nestale, uvijek postoje oni koji ih se s radošću prisjećaju pa čak i zapjevaju neku od njih.

Evo što je kazao kazivač iz Betine o pjevanju u Betini:

"U Betini se najviše pivalo i piva onako kako se piva Uspe' ću se na vr' o' Bristine. One pisme ča je piva jedan sam, u nas se je to zvalo "po putu". Niko vodi u Betini ne zna pravo zašto se to tako zove, ali se smatra da to dolazi od toga ča se to pivalo obično putem od poja do poja, hodajući i pivajući. Drugi način pivanja u nas je pivanje u grupi. To je puno slično kako i u drugin mistiman okolo nas: stali bi se judi, ili žene, ili dikod i jedni i drugi u grupe i pivalo bi se "po betinsku" ili "po omaću" ili "po starinsku", sve naše "domaće" pisme."²⁸

USPE' ĆU SE NA VR' BRISTINE

Uspe' ću se na vr' Bristine

Za vidit brda i doline.

Desno mi je poletilo oko

Na Betinu, na poje široko.

²⁷ Zapisala sam u Skradinu 2011. godine. Kazali su mi: Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu i Vlado Cvitan.

²⁸ Zapisala sam u Betini 2013. godine. Kazao mi je Stipe Magazin, rođen u Betini 1932. godine.

OJ BETINO ISPOD TEBE VODA

*Oj Betino ispod tebe voda,
U tebi su momci ko jagoda,
A divojke kajno bile vile,
Svakome bi momku omilile.*

*Svako selo na svomen brdajcu,
A Betina na mome srdajcu,
Sa svih strana okružena moren,
S donje strane mirisanin pojen.*

*Bila vila sa Raduča viče:
Oj Betino, tebe momci diče.
Oj Betino, su dva, su tri reda,
Iz daleka ko gradić izgleda.*

*Oj Betino misto plemenito,
koja gojiš cviće plemenito
Cvit mladosti lipih divojaka
Ogledalo betinskih momaka.*

STARA KATE U KANTUNU PLAČE

*Stara Kate u kantunu plače,
Ispod maslin da su joj sve zdrače,
Ispod maslin ne more se viti,
Koja pade od nje ni koristi.*

U BETINI JUBAV NE GLEDAJU

*U Betini ljubav ne gledaju,
Već za blago cure se udaju,
Koji mladić ne imade blaga,
Ne moru ga vidit ka ni vraga.*

*Cila nada u tebi mi bila,
Više san te neg sebe volija,
Svu san ljubav poklonija tebi
Samo da me ostavila ne bi.*

*Oj divojko bil išla za me,
Iman robe od pokojne žene:
Jednu suknju i dvi tri kanice,
To je roba moje pokojnice.*

*Niko ne zna ča smo mi činili
Već travica na kojoj smo sidili.
Progovori, crna zemljo sada,
Na što misli divojčica mlada*

*Prije bi se cure udavale,
Triest lita kd bi imale,
Pa bi svaka rodila junaka,
To bi bila dika od momaka.*

*A Murtera, maloga otoka,
U njemu je ljubav prižestoka,
Jedna kokoš, a puno pilenja,
S ovin van je pisma dovršena.²⁹*

8. 3. PJESME U JEZERIMA

Mjesto Jezera smješteno je na jugoistočnoj strani otoka Murtera. Ime Jezera dolazi od toga što se kišnica zaustavlja na dijelu nepropusnog tla te samim tim stvarala velike lokve. Jezera spadaju u još jedno mjesto na otoku Murteru koje je izrazito ponosno dobru pjesmu.

Evo kako Jezerani ukratko opisuju pjevanje u Jezerima:

²⁹ Zapisala sam u Betini 2013. godine. Kazao mi je Stipe Magazin, rođen u Betini 1932. godine.

"Mi Jezerani puno volimo dobru pismu i pivanje. U nas je poznato da se piva na dva načina: po "melosu" i po "kancu". Pivanje po "melosu" je pivanje svih onih pisam ke se smatraju naše Jezerske starinske. Pivanje po "kancu" je pivanje onih pisam ke se pivaju bilo di u Dalmaciji, ke su došle na naš škoj; oli da su ih donili mornari, oli ribari, oli bilo ki drugi. Neke od tih pisam su pritrpile i izmjene, u prvom redu u tekstu, pa tokon godin postale su ka naše Jezerske."³⁰

OJ JEZERA, MISTO UKRAJ MORA

*Oj Jezera, misto ukraj mora,
Dvoru mili kraj zelena bora,
U kome san ja mlada rođena
I za mlada mornara suđena.*

*Mlad je mornar u dalekom svitu,
Posla ću mu lucmarina kitu,
Jer lucmarin prilipo miriše,
A mlad mornar za menon uzdiše.*

SINJE SE JE POLEDILO MORE

*Sinje se je poledilo more,
Pa moj dragi idriti ne more,
Molit ću vitre i valove,
Da mu dadu pomoć u idrove,
Da doidri milo drago moje,
S južnu stranu otoka Murtera,
Di su naša prilipa Jezera.*

EVO SAN TI DRAGA DOŠA

*Evo san ti draga doša
Sa sinjega mora*

30 Zapisala sam u Jezerima 2013. godine. Kazao mi je Filip Lapov, rođen u Jezerima 1929. godine.

*Do tvojega dvora.
Doni san ti prsten zlatan
I kolajnu oko vrata
Doša san te povesti
Momu dvoru odvesti
Da bi s tobom srići pošā.*

TICO MOJA SRITNO MI LETILA

*Tico moja sritno mi letila
I vidi mi jel mi živa vila*

*I reci jon da pošalje meni
Sa ponistre jedan cvit rumeni*

*I jako ga ne tide poslati
Ter se bude mater bojati*

*Uberi ga moja tico siva
Ono cviće čā draga zaliva.*

O JEZERA MISTO MOJE

*O Jezera misto moje,
Čā su lipe kale tvoje*

*Lipi muli i rivice,
Šesni momci i divojčice*

*U tebi je ka u rajū
O Jezera rodni kraju.³¹*

31 Zapisala sam u Jezerima 2013. godine. Kazao mi je Filip Lapov, rođen u Jezerima 1929. godine.

8. 4. PJESME U MURTERU

Murter je naselje na sjeverozapadnom dijelu istoimenog otoka. Podrijetlo imena Murter još nije znanstveno dokazano. U početku se mjesto zvalo Veliko Selo te nakon toga Srmač, a tek od 1715. godine nosi naziv Murter. Naime, danas prevladava mišljenje da se naziv Murter odnosi na antičko izdubljeno kameno korito koje se nalazilo u sklopu preše za ulje, a zvalo se mortarium. Riječ *mortar*, *mortario* u hrvatskom jeziku ima značenje mužar, stupa - radi se o nazivima za posude u kojima se ručno melju žitarice, a stupa se koristi i kao naziv za prešu ili tijesak.

Stanovnici Murtera izuzetno su ponosni na svoju kulturno- povijesnu baštinu i običaje te na pjesmu, dalmatinska jela i dobro vino. Iako se mnogo toga do danas izmijenilo stanovnici Murter se i danas s radošću prisjećaju starih pjesama .

Evo što je kazivač pjesama rekao o pjevanju u Murteru:

"Murterski su ljudi veseli, oni vole zapjevati. Murterske naročito! Mi pjevamo uz svaki prigodu: uz kolo, na piru, uz rad, u dokolici. Uvijek nađu mjesta za pjesmu i veselje. Vjekovima živeći na otoku bilo je mnogo veselja, ali i tuge. Pjesma koja je bila pratilac života, bila je zrcalo tih stanja. Pjesmom se izricalo ono što se nije moglo kazati običnim govorom. Jednostavnošću melodijske linije, rimom stihova i poetskog govora, izrasla je vrlo stara i originalna narodna poetika ljudi murterskog kraja. U dokolicama otočke usamljenosti, za vrijeme vrućih nedjeljnih popodneva ili tihih večeri, za dugih iščekivanja svojih najmilijih iz naviga ili vojništva, pjevalo se i sricalo pjesme o svojim osjećajima, o neiskazanim ljubavima i o nevjerama koje su stalno pratile ove ljude. Harale su bolesti i bjesnile nevere i ratovi, a ovaj narod je usprkos tim nevoljama živio i preživio. I pjevao je! Zato je ostalo sačuvano mnogo napjeva i mnoštvo stihova. Opisane su ljubavi, prkosi, patnje, krajolici Murtera i Kornata , nostalgije za škojen i slične stvari."³²

U MURTERU MI SMO SE RODILE

U Murteru mi smo se rodile,

U Kurnate na ribu hodile,

Kopale smo i brudet spremale,

U slanom se moru umivale.

32 Zapisala sam u Murteru 2013. godine. Kazao mi je Roko Turčinov, rođen 1930. godine na Murteru.

*Cili otok more nam poliva
Vina, uja ima izobilja,
Kuće su nam male kamenite,
A u njiman žene ponosite.*

KOLIKA JE O MURTERA VALA

*Kolika je o Murtera vala,
Tolik bi ti listak napisala,
A sve, dragi, o naše jubavi,
Kuju neću nigda zaboraviti.³³*

9. BROJALICE

Brojalica je tekst koji nema nikakav logički smisao već samo ostvaruje zvonkost nabrajanih elemenata prema etimološkoj podudarnosti. Nosi naziv brojalica jer nabraja stanovite zvukovne elemente ostvarujući na taj način ritmičko-akustičko-muzički ugođaj. Izvan toga ona nema nikakav drugi sadržaj; izražajno ona ostaje unutar jezika ne zanimajući se za jezična značenja. Ona je asimetričan oblik i ostvaruje estetiku muzičko-akustičkoga u tu svrhu upotrebljava, osim slučajnih ili namjerno ostvarenih etimoloških podudarnosti još i nizove stranih ili inače nerazumljivih, ali uvijek zvonkih i rimovanih riječi.

Važno je naglasiti da su brojalice uspostavljale kontakt sa pisanom književnošću, posebno s poezijom, tako što u poslužile kao vrelo versifikaciji, rimi i ritmu. Oponašanje njezinih ritmičkih svojstava teče još od najstarijih razdoblja, dakle od srednjovjekovlja, da bi od šesnaestog stoljeća naovamo njezin versifikacijski učinak bio sve konkretnije uočljiv.³⁴

Osim što se grad Skradin ističe po pjesmama i napjevima koji su nastali na području samoga Skradina, svakako treba spomenuti i brojalice. Iako su neke brojalice koje su nastale na ovom području u potpunosti nestale, nekih se stariji stanovnici Skradina rado prisjećaju.

³³ Zapisala sam u Murteru 2013. godine. Kazao mi je Roko Turčinov, rođen 1930. godine na Murteru.

³⁴ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamač, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 160-167.

JEDAN, DVA, TRI

*Jedan, dva, tri,
Potukli se vratari
Prid popovin vrati'.
Jedan drugom viče:
Pomozi mi striče!
Ne mogu ti pomoći,
Pribiše mi sve kosti!*

ENCI, BENCI NA KREDENCI

*Enci, benci na kredenci,
Tuda sidu dvoje mladenci.
Skivali su poparu,
Da se dica oparu.
Poslali i' po duvan,
Ajde magarac van!*

PALA KIŠA, UB'LA MIŠA

*Pala kiša, ub'la miša.
Doša Pere da ga dere,
Doša stari da ga vari,
Doša Ive da ga ide.*

ENCI, PENCI, PEC

*Enci, penci, pec,
Ja san mali zec,
Ti si mala bravaruša,
Ubila te drvena puška.*

JEDAN KOVAČ KONJA KUJE

*Jedan kovač konja kuje,
Kol'ko čavli potrebuje?
Jedan, dva, tri, čet'r, pet?
Sada vataš ti opet!*

ŠETALE SE TRI BUDALE

Šetale se tri budale.

Jedan pije, drugi puši,

Treći metlon čačka uši!

ANJULI, BANJULI

Anjuli, banjuli,

Kompa kauli.

Are, štare,

Kompra škare

Eke, beke

Kompra deke.

Ala, baja,

Kompra jaje, muč.³⁵

10. ŠALE

Šala je vrsta usmene priče koja na humorističan, ironičan i satiričan način kazuje o osobama, događajima i pojavama. Akteri u šali mogu biti životinje i predmeti. Šale se ostvaruju prozom, ali i stihovima. Mogu se klasificirati na: šaljive bajke, šaljive basne, šaljive novela, šaljive predaje. Od šaljivih priča treba razlikovati kratke šale koje su strukturom i motivima bliske vicevima. U hrvatskoj književnosti poznate su pod nazivima: rugalica, dokonica, dosjetka i smiješnica.³⁶

Budući da se i sami stanovnici Murtera smatraju veselim ljudima te ljudima koji vole zapjevati i našaliti se, nije teško zaključiti da su slijedeće šale zapisane upravo na Murteru.

OPOMENA

³⁵ Zapisala sam u Skradinu 2011. godine. Kazali su mi: Vlado Cvitan, rođen u Zatonu 1929. godine i Ante Skorić, rođen u Skradinu 1930. godine.

³⁶ Zapisala sam u Skradinu 2011. godine. Kazali su mi: Vlado Cvitan, rođen u Zatonu 1929. godine i Ante Skorić, rođen u Skradinu 1930. godine.

Jedan naš u Betinu ni nikad plaća porez pa mu je često dolazila opomena. Svaku opomenu ku bi dobija ispara bi i nikomu ništa. Jedan dan dojde opet, dobije opomenu na koj je pisalo: "Zadnja opomena!". Kad je pročita nasmija se i reče: "Hvala Bogu da me više neću gnjaviti tin opomenaman!".

KAZALIŠTE

Sidi Mate na klupi, a prolazi jedan fureš i pita ga:

- Šjor, a kad počima kino u vas?

- A kad se svi skupimo!

DVA BRATA

Išla braća u Šibenik, u gajeti na vesla, da kupu brageše. Kad su došli do Tribunja, već su se bili umorili i ožednili, a nisu imali novac nego samo za brageše pa će jedan od njih:

- Ajmo se braćo napiti pa nek vrag odnese jedan žep od brageš.

Braća se složila i popiju oni ništo vina u Tribunju. Kad su došli do Vodice, opet su ožednili, i opet će jedan od nji:

- Ajmo se braćo napiti pa nek vrag odnese i drugi žep!

Sili oni tako i popili sve novce ča su imali. Ča sad? Umisto put Šibenika, krenu oni doma, u Betinu. Kad su došli doma, pitaju ih žene:

- Di su van brageše?

- Popili ih! - kroz smih će braća.

POSAO

Seja Mate ranije ujutro na "Siđu" na "Moru". Jedna žena ka je uranila za u poje ga pita:

- Ča si Mate tako poranija?

- Da mi ne zaposežaju misto!

BLAGDANSKA ŠALA

Blagoslivlja je pop kuće u Tisnomu i doša je tako u jednu kuću di su se uvik svađali. Doša pop na vrata od kuće, pa će:

- Mir i blagoslov u voj kući.

- Bi, bi velečasni, da nema Špira doma! - veli žena.³⁷

11. POSLOVICE

Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovica je utilitaristički i didaktički. Poslovice imaju općenacionalni karakter. U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazvane: proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije. Poslovice se mogu klasificirati na više načina, najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati.³⁸

Iako je poslovica najminijaturnije književno djelo, meni su osobno poslovice jako zanimljive i poučne. U svom radu navest ću nekoliko poslovica koje sam zapisala u Primoštenu.

- *Ako neće zlo od tebe, biži ti od njega.*
- *Bez muke nema nauke.*
- *Bog je bradu najprije sebi stvorija.*
- *Ča moreš danas, ne ostavljaj za sutra.*
- *Ča s vragon dojde, s vragon i pojde.*
- *Ča se drugomu rugaš, tebe će ćapati.*
- *Di ima dima, ima i ognja.*
- *Gledaj ko ti reče, a ne ča ti reče.*
- *Jezik zna gore ubost nego drača.*
- *Ko u vitar pljuca, na obraz mu pada.*
- *Ko tuje mete, njegovo je šporko.*
- *Najbolje mete onaj koji mete prid svojim vratiman.*

³⁷ Zapisala sam u Murteru 2013. godine. Kazao mi je Roko Turčinov, rođen 1930. godine na Murteru.

³⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr str. 525-528.

- *Ne užigljaji oganj di mu nije misto.*
- *Više vridi bugvica u loncu, nego ugor u moru.*³⁹

12. KOLA (PLESOVI) IGRE I NARODNA NOŠNJA

U bogatoj i dugoj povijesti grada Šibenika i njegovog područja postoji mnogo značajnih narodnih običaja koje su njegovali naši stari, a koji su u većini sačuvani sve do danas. Ljudi na šibenskom području izuzetno su ponosni na svoje tradicijske plesove, igre te na narodnu nošnju.

12. 1. KOLA (PLESOVI) U SKRADINU

Stari Skradinjani se uvijek s radošću sjećaju kola koja su se redovito plesala na sv. Jerolima, Malu Gospu, Božić i Uskrs, budući da su se upravo ovi dani smatrali najvećim svetkovinama u Skradinu.

Evo što mi je rekao kazivač o plesovima u Skradinu:

*"Spominjen se da se u Skradinu igralo, to ovako koji stariji bi digda zaigrali kolo, ali to najviše kad bi bija sajam u Skradinu ili na sv. Jerolima, Malu Gospu, Uskrs i tako na te svetkovine. To bi unda došlo puno svita u Skradin iz cile okolice pa bi se ljudi veselili, ili, pili, pivali, igrali kolo, a naši Skradinjani bi se š njiman uvatili u kolo i zajedno bi igrali. Eto ja san proša osamdeset godin, a mogu reći da ne bi zna lipo kolo igrati. Oni stariji, ka moj ćaća i dida, koji su znali plesati kolo su davno pomrli, a mlađi Skradinjani se nisu zanimali za to jerbo su imali drugu zabavu: ples. Odavno se u Skradinu počelo plesati: valcer, tango, polka i tako. Svirala bi najviše harmonika, ali i koji drugi strument ka šta je tamburica. Imali smo mi lipe zabave u Skradinu i to lipo svak na svoj način. Oni sa sela su imali kolo, a mi onako lipo ka šta je i bilo u svakome gradu!"*⁴⁰

12. 2. IGRE U SKRADINU

Skradinjani su u davna vremena imali jako zanimljivih igara kojih se s radošću prisjećaju i naglašavaju kako su se prije ljudi znali puno bolje zabaviti i kako se živjelo puno bolje nego danas. Evo što govori jedan od gotovo najstarijih stanovnika grada Skradina o igrama na ovom području:

³⁹ Zapisala sam 2013. godine u Primoštenu. Kazao mi je Joso Širko, rođen 1936. u Primoštenu.

⁴⁰ Zapisala sam u Skradinu 2011. godine. Kazao mi je Mate Paić, rođen u Skradinu 1935. godine.

"Ki dica najviše smo se igrali na žmurke: stisneš oči, a drugi se skrivaju pa ih ti ideš tražiti. Kad si naša prvoga igra je gotova pa unda taj kojega si ti prvoga naša zažmuri dok se mi drugi posakrivamo i unda on traži i tako redon. Druga igra je bila ta da bi napravili balun o krpe, u zemlji bi iskopali jednu rupu i onda bi stali svi malo dalje od te rupe, desetak metri i unda bi se razbrajali koga će prvoga dopasti bacati, pa drugoga, trećega i tako redon. Balun bi se baca rukon, a onaj koji bi pogodija bacit balun u rupu, on bi i dobija partiju pa bi unda svi njemu tribali dati oli botun, oli važole, šta bilo, ono za šta bi se dogovorili da će se davati. Ki momci naviše smo se igrali na "kamena s ramena". To se naviše igralo. Bilo ih je puno šta su mogli kamen daleko odbaciti, ali ja mislin da me u tomu niko nikad nije nadmašija. Ove igre su se najviše igrale, a igralo se i na "muru" i na "balote". Stariji ljudi naviše su igrali na karte i to na briškulu i tešet. E, ali još se ništo igralo u Skradinu, igralo se na biljar, ali to samo oni iz bogatijih kuća."⁴¹

12. 3. NARODNA NOŠNJA U SKRADINU

Narodna nošnja obično je naziv za tradicionalnu i povijesnu odjeću. Kod nas narodna nošnja se većinom sastoji od: košulje, suknje, pregače, marame, prsluka, hlača i obuće. Narodna nošnja smatra se dijelom kulturne baštine. U doba globalizacije, u svakodnevnom životu, u velikoj mjeri je potisnuta te se može vidjeti samo u posebnim prigodama. U samom gradu Skradinu narodnu nošnju možemo vidjeti samo prilikom svečanosti i to većinom u procesiji.

Skradinska narodna nošnja zaista je vrijedna spomena i divljenja. Individualna kreativnost kod ovih nošnji posebno dolazi do izražaja. Od detalja nošnje važno je istaknuti karakterističnu crvenkapsu koju s ponosom na glavu stavljaju muškarci ovoga kraja. Ova kapa podrijetlo vuče iz srednjeg vijeka, renesanse i uskočkih vremena. Najstarija kapa bila je od crvene (tamnije) čoje s crnim tankim obrubom i crnim dugim ili kratkim resicama. Kako je vrijeme prolazilo tako je i kapa dobivala vezene detalje, prvo u kutu na vrhu kape dobila je detalj maslinove grančice i početno slovo mjesta iz kojeg je vlasnik kape. Resice su se sve više smanjivale do običnog malog crnog čupavog ruba, a kapa je dobila još jednu visinu, a zatim dvije te u novije doba i dvije visine s karakterističnim vezom na obodu zvanom "boule". Ovu zadnju varijantu danas zovemo *šibenska kapa*, a inače stariju varijantu crvenkape nose još na svojim nastupima neke folklorne udruge i zborovi na otocima gdje se ona najviše zadržala (npr. Murter, Betina).

Kazivači ističu da je jako bitno razlikovati mušku i žensku narodnu nošnju. Naime, ženska narodna nošnja se sastojala od nekoliko dijelova. Suknja je bila crne boje te duga i široka, a zvala se

41 Zapisala sam u Skradinu 2011. godine. Kazao mi je Ante Skorić, rođen u Skradinu 1930. godine.

i kotul. U pojasu je suknja bila uska, a zaokruživala se crnim pojasom od iste vrste tkanine. Preko oplečka (dio ženske narodne nošnje) dolazila je košulja bijele boje te širokih rukava s premetačom (dio ženske narodne nošnje) ukrašenom čipkom na prsima. Preko košulje i premetače dolazila je crna jakna koju su Skradinjani zvali paletun ili kružetin. Ispred dolazi kecelja ili traveža (dio ženske narodne nošnje), široka oko trideset centimetara, a duga koliko i suknja. Traveža je bila od svile i tamne boje. Ispod suknje dolazi široka kotula bijele boje. Čarape su bile pletene, napravljene od crnog pamuka ili kako bi stari Skradinjani govorili bumbaka. Cipele su bile od crne kože sa malom petom, a zvali su ih škarpinama. Žene su većinom bile bez šudara (dio narodne nošnje), a ponekad bi neka starija žena stavila šudar koji je u pravilu bio tamne boje. Zimi bi žene oko vrata nosile i šal. Što se tiče nakita žene su obavezno imale naušnice (rečine), zlatni lanac oko vrata, dužine i do dva metra (špadun), broš (formar) te prstenje na lijevoj ili desnoj ruci.

Kao i ženska narodna nošnja tako se i muška narodna nošnja sastojala od nekoliko dijelova. Hlače su bile crne boje sa dugim pojasom. Pojas je bio satkan od vune u nekoliko boja. Košulja je bila bijele boje sa širokim rukavima. Prsluk (đilet) je bio crn ili bilo koje druge tamne boje, izvezen sa vunom u više boja te obašit na krajevima crvenim škrleton (vrsta tkanine) sa dva reda srebrnih botuna koje su Skradinjani nazivali krastavci. Poviše prsluka dolazio je kaputić (kaparan), tamne boje obašit crvenim škrleton (vrsta tkanine) te po ramenima ušitim crvenim resicama od vune. Muškarci su na glavi nosili kapu i to onu poznatu šibensku kapu. Čarape su bile do koljena napravljene od vune, crne boje. Na nogama su muškarci nosili opanke. Uz mušku nošnju nosila se i velika torba stakana od vune. U zimsko vrijeme povije kaputića muškarci su nosili i gaban s kukuljicom (jakna koja ne propušta kišu). Muškarci su često obučeni u narodnu nošnju znali zapjevati:

*"Crven kapa na glavi se smije,
Bila roba moje prsi grije,
Modra boja noge obavije.
Eto moje trobojnice mile!"⁴²*

12. 4. KOLA (PLESOVI) U TISNOMU

Stanovnici Tisnoga osim na pjesmu, kojoj sam posvetila posebno mjesto u svom radu, izuzetno su ponosni na plesove, kao i na narodnu nošnju svoga mjesta. Evo što mi je kazivač kazao o plesovima i izgledu narodne nošnje u Tisnomu.

⁴² Zapisala sam 2011. godine u Skradinu. Kazao mi je Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu.

"U Tisnu se igralo kolo na dan sveca, a najviše bi se balalo o Božiću, pa sve do poklad. Onda u pokladaman, na sv. Roka, u Gospine blagdane i druge svece. Kad bi svit izlazija iz crkve, odma bi se fermali na Rudini i balalo bi se sve do Zdravo Marije.

Kolo se obično igralo na Rudini, a više puta i kod crkvice sv. Roka. Ali na zavitni dan, dan kad je bila pristala harati kuga u Tisnomu 7. sičnja, koga je narod odredija da zafaljuje sv. Roku zaštitniku od kuge, kolo se balalo po cili dan prid crkvicon sv. Roka. Dok bi se igralo kolo, s jednu i drugu stranu kola skupile bi se pivačice i pivači i pivali bi. Ženske bi bile na jednoj, a muški na drugoj strani. Obično se pivalo tako da bi jednu pismu opivali muški, a drugu ženske i tako redon. Najčešće bi u tom pivanju bilo bockanja, podbadanja i dobacivanja:

*A vidi je, Gospe je sapela,
U cice je stupine nagnjela,
Pa u kolo kad ide balati
Stupina joj počme ispadati.*

*Ovo ti je onih sedan momak
Koji nisu nikad ko divojak,
Ne znaju se ni curi javit,
A kamoli ljubav sprovoditi.*

I tako bi se dobacivalo, kako bi se koja grupa čpega sitila. Stariji svit, a posebno starije žene, stale bi okolo kola i gledale: kako ko bala, ko se do koga vata u kolu, ko je kojoj divojki mladi, gledale, čakulale i uvik imale svoju ćer na oku."⁴³

12. 5. NARODNA NOŠNJA U TISNOMU

"Žene bi na nogaman imale opanke, levantine, postole od žutog korama, cavate s poplaton od svilaca ili brnistre; bičve od vune te bila kotula oli fine lanete. Na sebi bi imale suknju svaldanicu od vune, raše, pana ili platna s crvenin ili crnin krajen od pana. Bušt, pošiven panon oko ruke i niz prsi. Očerma, jaketa ili haljak od sukna, vunice ili obična platna, jednobojna ili šara. Opleće s rakamon i ogricon oko vrata ili primetača. Travesa svilena, na findele grane, od

43 Zapisala sam u Tisnomu 2013. godine. Kazao mi je Šime Olivari, rođen 1928. godine u Tisnomu.

krepdešina ili obična platna, jednobojna ili šara. Kanica ili trak od šare vune ili platna. Na prsi, uz bušt, veže se svileni šudar koji visi kroz bušt na livi bok. Šudar od kremeža, vune, bavele ili obična platna.

U Tisnomu su se nosile dvi vrste ženske narodne nošnje i to crna i crvena. Crvena je novija i ista je kao crna. Razlikovala se, osim boje, po tome što je bila sva od platna. Počela se u početku nositi kao svadbena roba, a kasnije se nosila i prilikom drugih svečanosti, po čemu je i dobila ime "svečana roba". Radi praktičnosti crvena nošnja je potisla crnu tako da se danas u svim svečanim prilikama nosi crvena nošnja. Danas se crna nošnja smatra ko radna roba i nosi se radnim danom. Crnu žensku narodnu nošnju redovito i danas noće mnoge starije žene. U starija doba Tišnjanke su nosile suknju "pod žuti kraj", a na glavi su im bile okruge kao što nose žene iz Dalmatinske zagore. Muški su u starija doba nosili opanke, a u novije vrime postole od korama. Bičve su bile naviše od vune. Gaće su bile suknene s vunenin pason, najviše crvenin. Kružet, koji je bija izvezen laneton, na komu su visila dva reda botunov na kruškice. To su bili botuni najviše od stare munitite ili cvancike. Koparan od sukna s crvenin resiman od vune po prsiman. Male crvene kapice sa resiman, a poslin tih kap su se nosile "šibenske" kape. Priko zime nosija bi se i kaban." ⁴⁴

12. 6. KOLA (PLESOVI) U VODICAMA

Nastanak Vodica vezan je uz početak gradnje crkve sv. Križa 1402. godine. Po prvi puta Vodice imenuje jedan šibenski zapis iz iste godine, a u njemu se nalaže vodičkim kmetovima i težacima da moraju platiti za gradnju šibenske katedrale. U to doba Vodice su bile slabo naseljene. Danas su Vodice atraktivno turističko središte, poznato po svojoj živosti i raznolikosti turističke ponude. Smještene su na obali, u širokom zaljevu, jedanaest kilometara sjeverozapadno od Šibenika. Svakako treba spomenuti da su Vodičani danas izrazito ponosni na svoje kulturne običaje i tradiciju. Evo što je kazivač kazao o plesovima u Vodicama.

"U starija doba kolo je bilo jedna i jedina zabava u Vodican, kako za mlade, tako i za stariji svit. Radi toga kolo je svak volija, veselija mu se i u kolo se vata. Kolo se ne bi balalo priko cile godine. Balalo se u nike dane i štađune. Balalo se u jeseni, zimi i u primaliću. Liti se balalo ritko radi vrućine, i to samo obdan sveca. Šta bi bija veći svetac, to bi bilo više balanja. Tako se naviše kola balalo o Božićiman, o pokladiman, o Uskrsu, na Križe i na Gospu o Karmena.

U dane svetašnje, ka nebi bilo kola, bile bi po rivi šetnje, di bi mladost šetala i pivala.

44 Zapisala sam u Tisnomu 2013. godine. Kazao mi je Šime Olivari, rođen 1928. godine u Tisnomu.

Najviše se balalo "Vodiško kolo". Zabalalo bi se više puta i kolo "Igra kolo na dvadeset i dva", a u novije vrime kolo "Kozara". "Vodiško kolo" je kolo od jednoga dila, a igra se tako da igrači ka se uvatu u kolo i ka jedan od muških kolo pokrene, počme se polako odajući, sve tako dok svi ne uvate korak. Onda se kolo zaigra ništo živje, pa još živje, opet polagano, pa živo i tako redon. Razlika je jedino u koraku: muški imaju svoj korak, a ženske im aju svoj korak. Muški korak je ništo jači. Ženski korak je laganiji i mirniji.

Svak je moga izajti iz kola ka bi se umorija i vratiti u kolo ka bi tija. Oni koji nebi balali bi se odmarali, okolo kola bi stali i gledali, oli u grupan pivali. Stariji svit koji više nisu mogli balati, stali bi okolo i gledali: kako ko bala, ko se koga vata i drugo. Ni dica ne bi mirovala. Oni bi isto balali, smo se nisu smili vatati u veliko kolo, kolo sariji. Oni bi se vatali u svoja dičja kola.

Najviše se užalo balati na Pojani i Rudini. Više puta kad bi se štuvali balati "Vodiško kolo", povelu bi se kolo "Igra kolo na dvadeset i dva". To je bilo kolo više za par koji bi bala usrid kola. Svako malo parovi u kolu bi se izminjivali. U zadnje vrime najviše se uža balati "Kozara".⁴⁵

12. 7. IGRE U VODICAMA

"Dica su se naviše užala igrati na skrivače, vatavice i ratove. Momaške igre su bile: balote, igra "na ploče" i bacanje kamena s ramena. Nije bilo lako dojtiti do prvih balot od klena i od drugoga stabla od koga se činu balote. Momci bi upotrebljavali balote od kamena: našli bi kraj mora okruglo oli plošnjasto kamenje i to bi in zaminilo balote. Igra "na plojke" bila je takova da bi se sastale dvi grupe igračev, posadili bi u zemlju nekoliko pločic i s prilične daljine bi gađali u to kamenon ko će daje baciti.

Bacanje kamena s ramena je bila momačka igra, više u poju, u čobaniji.

Stariji judi užali bi igrati na balote, ali puno više na karte. Karte su se igrane vaik po kućan. Skupila bi se grupa judi i išla bi kod jednoga od njih, jedanput u jednoga, a drugi put u drugoga. Igralo se tako da je pravilo da svak mora izgubiti litru vina. Igrala bi četvorica, dva i dva. Ka bi ova dva izgubila po litru vina, sela bi na njihovo misto druga dva. I tako redon. Svakoga je dopa red da igra, ali svak je od nji triba izgubiti, mora je biti pobiden, jer se igralo sve dotle dokle se svi ne bi izredali da izgubu po litru vina. Osin balot i karat užalo bi se zaigrati i koji put na "muru". Sve igre bile su za "male šolde". Nije se užalo igrati za nike vridnosti. Igralo se samo radi zabave i ako je čovik izgubija moga je izgubiti najviše litru vina, oli pomoći platiti ono šta bi uz piće izili. Još je bila jena puno lipa užanca. Nediljon, najviše priko zime, na više misti u selu skupilo bi se puno nji u

45 Zapisala sam u Vodicama 2013. godine. Kazao mi je Zoran Strikoman, rođen 1929. u Vodicama.

kući, di bi bilo najviše prostora. To bi bili prijatelji, rodbina i kumšija. Došle bi tamo po cile familije: mlado i staro. Niki bi igrali, niki pivali, niki radili štoko, pričali, smijali se. Svak se zabavlja na svoj način, svakako najviše bi se pivalo i igralo. I tako je to užalo biti u isto vrime na puno misti u selu. Ka su se osnovala društva, tamburaški zbor, glazba, pivaški zbor, ka su počele novije vrsti zabave, sastajanja po kućan nestaju." ⁴⁶

ZAKLJUČAK

Grad Šibenik je smješten posred istočne obale Jadranskoga mora, u slikovitom, razvedenom zaljevu u koji utječe jedna od najljepših rijeka Hrvatske, rijeka Krka. Šibenik i njegovo područje odlikuju se iznimnom ljepotom svojih krajolika, mnoštvom kulturno-povijesnih spomenika te bogatom tradicijom.

Proučavajući tradicijsku kulturu šibenskoga kraja zaključila sam da je grad Šibenik sa svojom okolicom jedno veliko područje s bogatom kulturnom tradicijom i običajima. Veliki dio rada sam posvetila gradu Skradinu budući da je upravo Skradin sve do srednjega vijeka bio značajno središte šibenskog područja. Svakako su vrijedna pažnje i mjesta na otoku Murteru čiji su stanovnici također potvrdili da identitet i tradiciju ne smijemo samo čuvati i njegovati, već i živjeti. Treba istaknuti da je Crkva na šibenskom području i u samom gradu oduvijek bila duhovni temelj i nositeljica nacionalnog identiteta tijekom višestoljetne povijesti. Kao takvo, šibensko područje je sačuvalo veoma staru tradiciju u obilježavanju mnogih kršćanskih svetkovina. Treba istaknuti da su stanovnici ovoga područja izuzetno ponosni na svoju kulturnu baštinu i običaje, a posebno na pjesmu, dobro vino, dalmatinska jela i ljepotu svoga kraja. Iako se mnogi običaji s godinama mijenjaju ili potpuno nestaju, uvijek ima onih koji ih nastoje sačuvati ili ih se barem s radošću prisjećaju. To su uglavnom naše bake i djedovi koji se gotovo uvijek s osmjehom na licu prisjećaju običaja svoga vremena.

SAŽETAK

Grad Šibenik smješten je posred istočne obale Jadranskoga mora, u razvedenom zaljevu u

⁴⁶ Zapisala sam u Vodicama 2013. godine. Kazao mi je Zoran Strikoman, rođen 1929. u Vodicama.

koji utječe jedna od najljepših rijeka Hrvatske, rijeka Krka. Iako se Šibenik prvi put spominje 1066. godine u darovnici kralja Petra Krešimira IV. tragovi naseljenosti u samom gradu i na njegovom širem i užem području mogu se uočiti još od pretpovijesnog doba.

Proučavajući šibenske običaje i tradiciju te zapisujući brojne predaje, kazivanja, pjesme, poslovice, brojalice i šale stanovnici ovoga područja su me još jednom uvjerali da identitet i tradiciju ne smijemo samo čuvati i njegovati, već i živjeti. Stanovnici grada Šibenika i njegova područja zasigurno su narod sa bogatom tradicijom te jednako tako i narod koji je spletom različitih okolnosti bio suočen s izmjenom njezinog očuvanja. Upravo zbog toga mnogi su se običaji do danas pomalo izmijenjeni, a neki čak i izgubili. Bilo kako bilo, treba naglasiti da uvijek postoje oni koji teže očuvanju tradicije jer su upravo običaji oni koji ispunjavaju ulogu očuvanja identiteta naroda. Također, treba istaknuti da grad Šibenik ne čine milijuni stanovnika, nego osjećaj povezanosti među ljudima, poštovanje javnog dobra i društvenih pravila te bogata tradicija i narodni običaji koji su u većoj ili manjoj mjeri sačuvani sve do današnjeg dana. Tajna drevnog Šibenika krije se u bogatoj kulturno povijesnoj baštini i narodnim običajima koji su stari gotovo tisuću godina. Budući da se mnogi običaji s vremenom mijenjaju ili potpuno nestaju, stanovnici Šibenika i njegova područja su dokazali da su oni jako ponosni na svoju baštinu te da će je čuvati, živjeti i prenositi na druge generacije primjenjujući pravilo da onaj tko želi učiti narod, prije treba učiti od naroda.

SUMMARY

City of Šibenik is located in the eastern coast of the Adriatic Sea in indented bay that affects one of the most beautiful Croatian rivers, river Krka. Although Šibenik was first mentioned of 1066. in the king Petar Krešimir IV. traces of human settlements in the city and in its broader and narrower area can be observed since prehistoric times.

Studying Šibenik customs and traditions as well as writing down many traditions, sayings, poems, proverbs, nursery rhymes and jokes residents of this area have once again convinced me that identity and tradition must not only preserve and care, but also to live. Residents of the city of Šibenik and the surrounding areas certainly are a nation with a rich tradition, and also the people who uses different circumstances faced with changing its conservation. That's why many of the traditions to this day little changed, and some even lost. Either way, it should be noted that there are always those who seek to preserve the tradition because they are the traditions that they fulfill the role of preserving the identity of the people.

Also, it should be noted that the city of Šibenik not make millions of residents, but a sense of connection between people, respect for the public good and social rules and a rich tradition of folk customs that are to a greater or lesser extent, preserved to this day. The secret of ancient Šibenik hidden in its rich cultural and historical heritage and folk traditions which are nearly a thousand years old. Since many traditions change over time or disappear completely, the residents of Šibenik and the surrounding areas have proven that they are very proud of their heritage and that it will keep, to live and transferred to the second generation, applying a rule that anyone who wants to learn the people, must first learn from the people.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

VLASTITI TERENSKI ZAPISI

1. Predaje: Kako je Skradin dobio ime?, Rijeka Krka i njezino područje, Uzdah kula, Kako je grad Šibenik dobio ime?, Junaštvo Milovana i Marka Pavasovića, Sveti Mihovil; zaštitnik Šibenika.
2. Legenda: Kuga u Šibeniku
3. Kazivanja vezana uz: uskrсне običaje u Skradinu, običaje prilikom vjenčanja u Tisnomu, običaji vezani uz rođenje i krštenje djeteta u Skradinu, kola, igre i narodnu nošnju u Skradinu, kola i narodnu nošnju u Tisnomu, kola i igre u Vodicama
4. Pjesme: Eto sunaca priko strane, Omili mi rođena, Bura me nosi, Ako si išla spat, Mare, vilo moja, Maslina je gora, Pivan ti divo milena, Uspe' ću se na vr' Bristine, Oj Betino ispod tebe voda, Stara Kate u kantunu plače, U Betini jubav ne gledaju, Oj Jezera, misto ukraj mora, Sinje se je poledilo more, Evo san ti draga doša, Tico moja sritno mi letila, O Jezera misto moje, U Murteru mi smo se rodile, Kolika je o' murtera vala
5. Brojalice: Jedan, dva, tri, Enci, beci na kredenci, Pala kiša, ub'la miša, Enci, penci, pec, Jedan kovač konja kuje, Šetale se tri budale, Anjuli, banjuli
6. Šale: Opomena, Kazalište, Dva brata, Posao, Blagdanska šala

KAZIVAČI

1. Ante Baranović, rođen 1930. godine u Šibeniku
2. Ante Skorić, rođen 1930. godine u Skradinu
3. Filip Lapov, rođen 1929. godine u Jezerima
4. Joso Širko, rođen 1936. godine u Primoštenu
5. Mate Paić, rođen 1935. godine u Skradinu
6. Roko Turčinov, rođen 1930. godine u Murteru
7. Stipe Magazin, rođen 1932. godine u Betini
8. Šime Olivari, rođen 1928. godine u Tisnomu
9. Vlado Cvitan, rođen 1929. godine u Zatonu

LITERATURA

1. Babić, Ivan, Skradin i njegovo područje u prošlosti, Sjradin: Mjesna zajednica, Šibenik, 1986.
2. Colić, Ante, *Iz prošlosti Tisnoga*, Čakovec: "Zrinski", Čakovec, 1980.
3. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius, br. 3., Split, 2010., str. 111-161.
4. Dragić, Marko, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.
5. Dragić, Marko, *Murterska tradicijska baština u suvremenom narodnome pamćenju*, Godišnjak Titius, god. 2, br. 2, Split, 2009., str. 151-181.
6. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, vol. 17., Split, 2009., str. 5-32.
7. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
8. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
9. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
10. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
11. Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Globus, Zagreb, 1980
12. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
13. Grubišić, Slavko, *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1982.

14. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
15. Livaković Ivo, *Tisućljetni Šibenik*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" – Šibenik: Tiskara "Malenica", Šibenik 2002.
16. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
17. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.